

Dr. Katarina Livljanić
muzikolog

SKICA O ISPUNJENOJ ŽELJI

Nekoliko dnevnčkih bilježaka

U Zadru su, na Forumu, postojala dva Donata. Jedan zimski, zatvoren poput neke sofisticirane nedostupne kutije, i jedan ljetni. Bila su ta dva gorostasa našim prirodnim pejzažem pri svakome buđenju, pri svakome pogledu kroz prozor, Donat je buljio u nas od najranijih djetinjanskih dana svojim čudnovatim očima koje su brojne restauracije katkada otvarale, katkada zatvarale. Za kišnih dana, rotonda bi zadobila neku posebnu ružičastu boju i čovjek je mogao odrediti kakvo je vrijeme i ne gledajući nebo, nego promatrajući žile na licu toga šutljivoga starog susjeda, a zadarska bi kiša i sivilo postajali posebnima, čak šarmantnima, natapajući tople crvenkaste zidove.

No, puno zanimljiviji od zimskoga, bio je Donat ljeti kada se otvarao, protezao nakon višemjesečnih šutnji i progovarao svojim zvucima. Sramežljivi bi se starac tada preobražavao u elegantnoga kozmopolita i predstavljao Zadru svoje neobične prijatelje koji su stizali iz cijeloga svijeta, govorili jezicima koje nismo uvijek razumjeli, svirali nepoznate nam instrumente i odijevali se u kostime kakve nismo prije vidali.

Rane sedamdesete godine bile su poput mojega inicijacijskoga zakoraka u svijet glazbenih večeri u Donatu, prva uspomena unutrašnjosti toga prostora, kao kada čovjek načas ugleda ljudski organizam iznutra, sve njegove arterije, spletove apsida poput mišićja i galeriju-lubanju s čijih bi se prozorčića, ako bi vas koja dobroćudna odrasla osoba podigla u zrak, mogao vidjeti skoro cijeli Zadar, svaki puta iz različitoga kuta, rasječen poput pogače u fragmente uokvirene malim oknima.

Bilo je to doba velikoga proboja »rane glazbe«, vrijeme u kojem se i u Europi entuzijazam za staru glazbu javio gotovo istodobno kada i na zadarskoj pozornici. Od toga početka, gotovo svake godine u Zadar su dolazili ansambli koji su izvodili glazbu srednjega vijeka, renesanse i baroka. »Onu našu glazbu«, kako smo je kao djeca nazivali jer je zvučala sasvim drugačije od svega što smo mogli čuti na drugim koncertima ili gramofonskim pločama.

Festivalsku kroniku zapisali su već mnogi drugi koji su festival stvarali, i ja je nikada ne bih znala tako dobro prepričati i rekonstruirati. Možda je bolje ispričati samo nekoliko vrlo kratkih priča, poput dnevnčkih bilježaka o koncertima doživljenima iz različitih perspektiva, dječjih, adolescentskih, odraslih. Te su priče sasvim osobne i ništa neće doprinijeti našem poznavanju povijesti Glazbenih večeri u Donatu, one su poput dragih fotografija na kojima se smiješe nepoznata lica, one podsjećaju na neke dječje snove nakon velikih koncerata, na poznanstva s nekolicinom glazbenika, na zime provedene u očekivanju sljedećega festivala, na trenutke koji su nedvojbeno i snažno odredili moju vlastitu vokaciju.

17. KOLOVOZA, 1975. – THE EARLY MUSIC CONSORT OF LONDON

Donat je te večeri bio sav sjajan od uzbuđenja, činilo se da i svjetla gore drugačije nego ikada prije, a čovjek se nije usudio progovoriti ni riječ dok su se engleski glazbenici s čuvenim Davidom Munrowom pripremali za koncert. Sjećam se misterioznoga naslova programa »Glazba za vlastelu i pučane«, a u dvorani je lebdio neki osjećaj da se takav glazbeni događaj više neće tako brzo ponoviti. Čovjek se bojao i trepnuti da nešto ne propusti.

I doista, zadarska je publika bila možda jedna od posljednjih koje su imale prigodu čuti i vidjeti briljantnoga Munrowa. Veliki je majstor preminuo samo nekoliko mjeseci nakon zadarskoga nastupa i ostavio za sobom snažan trag u sjećanju svih svjetskih ranoglazbenih poklonika. Munrow je jedan od onih glazbenika čije snimke nikada nisu zastarjele. One se i danas, bez bora i ironičnih osmjeha kojima katkada popratimo demodirane glazbene izvedbe, sasvim dostojno slušaju, s vinil ploča, presnimavaju na CD i svjedoče o velikome duhu koji ih je stvorio.

1. KOLOVOZA, 1978. – CRKVA SV. FRANE

Engleski ansambl Pro cantione antiqua i Landini Consort izveli su te večeri »Glumu o Danijelu«, crkveno prikazanje iz 13. stoljeća. Bio je to početak »velikih formi«, jedno od remek-djela srednjovjekovne glazbe pred zadarskom publikom; sjećam se bosih stopala Paula Elliota na mramoru franjevačke crkve, zvona i glasova, sjećam se velikoga svijeta koji je te večeri na trenutak sletio u Zadar. »Gluma o Danijelu« ostala je jednim od najsnažnijih glazbenih doživljaja iz moga djetinjstva, a u arsenalu uspomena ostala je jedna od onih tipičnih dječjih vrućica kada nam se čini da više ništa što čujemo neće biti tako snažno kao glazba koju smo upravo otkrili, ostala je jedna bilježnica sa zgužvanom ulaznicom s toga koncerta i rečenica zapisana školskim rukopisom na njezinoj poledini »kako bi se ova glazba mogla zapamtiti?«.

1. KOLOVOZA, 1979. ANSAMBL PERCEVAL.

Nakon nekoliko godina druženja s britanskim ansamblima, k nama su toga ljeta došli sasvim drugačiji glazbenici. *Perceval* je bio osnovan samo nekoliko godina prije zadarskoga koncerta, kada je francuski režiser Eric Rohmer snimao film »Perceval le Gallois« u kojemu jedan od velikih današnjih francuskih glumaca Fabrice Lucchini jaše drvenoga konja i maše kartonskim mačem među krošnjama stabala izrezanima od zelenoga papira. Glazbenici *Percevala* pojavili su se u tome filmu poput glumaca, hodali kulisama noseći Sveti Graal i pjevajući truerske pjesme.

A u Zadru je *Perceval* izveo jedno od remek-djela srednjovjekovne glazbe koje neki teoretičari katkada pomalo pretjerano vole nazivati prvom operom. Riječ je o igrokazu »Jeu de Robin et Marion« u kojemu su *Percevalovi* glazbenici jednako vješto glumili, pjevali, plesali i svirali. Sjećam se među njima stasite Catherine Schroeder u ulozi Peronnelle, divila sam se njezinu glasu i glumi, niti ne pomišljajući da ću petnaestak godina kasnije biti u Parizu njezinom učenicom i kolegicom.

DIGRESIJA

Tih je godina Treći program Radio Zagreba katkada emitirao snimke koncerata iz Donata, u kasnim večernjim satima. Bijahu te prilike mojom jedinom pupčanom vrpcom sa festivalom i njegovim koncertima u razdobljima kada ranu glazbu nigdje drugdje nismo mogli čuti. No, Treći se program gotovo nije niti mogao čuti u Zadru, nego kroz maglu smetnji i šumova, i stotine drugih u eteru pomiješanih radijskih programa. U to doba nisam posjedovala dobar prijemnik, niti aparat koji je mogao snimiti radijski program na vrpcu. Jedino što je u toj situaciji preostajalo, bilo je ukrasti u roditeljskoj sobi na sat-dva jedan stari kazetofon, prisloniti ga na radio i snimiti prijenos koncerta. Iz toga vremena tehničke neopskrbljenosti i entuzijazma preostao je među beskorisnim predmetima i uspomena jedan omanji kovčežić pun kazeta na kojima se, osim natpisa poput »MVD – Pro cantione antiqua, 1978« ne razaznaje ništa doli poneki fragment neke nejasne melodije, uronjen u stotinu šumova, i pokoja odrezana riječ iz razgovora mojih ukućana koji bi, ne znajući za moje glazbeno-alkemijske pokuse, katkada ušli u sobu i progovorili prije nego bih ih ja ušutjela usred toga tragikomičnoga snimateljskoga procesa. Negdje veoma duboko, moram priznati da mi je gotovo draže slušati te čudne snimke iz djetinjstva nego današnje sofisticirane kompakt ploče sa snimkama rane glazbe. Kao da je sve tada zvučalo puno životnije, a glazba je imala auru koju su joj godine, iskustvo i profesionalizam odnijeli.

4. KOLOVOZA, 1982. – FRANCUSKI TRIO LA MAURACHE

Glazbenici, istodobno instrumentalisti i pjevači u zanimljivim i diskretnim ljubičastim kostimima svirali su jednostavan šarolik program srednjovjekovne glazbe. Zapalili su duhove, a Julien Skowron održao je i predavanje o interpretaciji, jedno od rijetkih i vrlo dragocjenih svjedočanstava glazbenika o glazbi koju izvode. Prisjećam se cijeloga popodneva koje je prethodilo njihovom koncertu i duge probe u Donatu kao nekoga čarobnog iskustva istrgnuta iz vremena: čudnih instrumenata u kutijama neobičnih oblika, ugodbe koja je zvučala sasvim drugačije od ugodbi komornih ansambala koje bih katkada čula kroz zatvorena vrata u glazbenoj školi, sjećam se razgovora glazbenika na francuskome kojega sam tada jedva razumjela, sjećam se conductusa *Beata viscera* koji se ponavljao bezbroj puta i koji mi je iste te večeri na koncertu zvučao poznato poput kakve drage dječje uspanke...

6. KOLOVOZA, 1988. – TRIO SPENCER

Britanski su ansambli vrlo duboko (katkada bih se usudila reći – i pomalo jednostrano) obilježili naša saznanja o staroj glazbi sedamdesetih i osamdesetih godina, i kada se osvrnemo na to doba festivala, čini se da je Zadar tada bio gotovo još jednom od fiktivnih članica nekoga glazbenoga Commonwealtha. Tako je 1988. u Donat stigao veliki lutnjist Robert Spencer na čelu vrlo neuobičajena tria: sjedeći na pozornici između svoje supruge i sina, Spencer je kazivao engleske pjesme Shakespearova doba onom neodoljivom dikcijom kakve smo se sjećali iz klasičnih serija BBC-a, a renesansna je glazba u njihovoj izvedbi zadobila svoju dragocjenu retoriku – ona je te večeri bila samo jednostavno zaodjenutom poezijom.

3. KOLOVOZA, 1990. CRKVA SV. KRŠEVANA

Tematski dio s koncertima rane glazbe postao je te godine opet samo dijelom festivala s drugim repertoarima, a ne jednim njegovim programom. Iz cijeloga arsenala različitih koncerata, sjećam se pučkih pjevača župne crkve Sv. Marije iz Sali na Dugome otoku i pjevača iz Vranjica. Donijeli su oni sa sobom nešto što je niz godina trebalo čekati, našu vlastitu »staru glazbu« koja na sreću nikada nije postala starom, glagoljaško pjevanje koje je te večeri kršno odzvanjalo prepunom crkvom Svetoga Krševana, Jeremijine tužaljke, korizmene napjeve, raskošne i nepočešljane odjeke gregorijanike u srednjovjekovnoj Hrvatskoj.

8. KOLOVOZA, 1998. – PUČKI PJEVAČI IZ ZADARSKE NADBISKUPIJE, ZBOROVI IZ KOLANA, VELOGA IŽA, SALI, TKONA I POSEDARJA

Donat se te večeri ispunio nekim sasvim drugačijim mirisima i svijetom, svježim, iskonskim, nepretencioznim i veoma stvarnim. Učiniše mi se svi ti pjevači puno profesionalnijima od mnogih velikih zvijezda iz glazbenoga svijeta: njihov je repertoar doista dijelom njihovih života, a svo je glazbeno blago, umjesto u partiturama, pohranjeno u njihovim memorijama. Oni su mnogo bliži srednjovjekovnim kantorima no što ćemo im se mi glazbenici-medievisti ikada moći približiti, jer liturgijsku glazbu izvode u njezinu obrednome kontekstu, a ne na koncertnome podiju, kako smo mi to prisiljeni činiti. Upravo stoga, kod njih izostaje svijest o pozornici, o kostimima, jednostavne žene pred publikom popravljaju rupce na glavi, jedan postariji pjevač odlaže svoj šešir u plastičnu vrećicu koju je na scenu sa sobom donio, a nakon aplauza na pozornici nastaje muk začinjjen rumenim nespretnim osmjesima pjevača u čijoj glazbenoj svakodnevnici pljesak jednostavno ne postoji.

Do mene je u publici te večeri sjedila jedna pjevačica iz posedarskoga zbora. Dok sam slušala pjevače iz Sali, pričala mi ona je poluglasno, poput kakva kontrapunkta saljskim napjevima, o sinu koji je poginuo u ratu, o odluci kako više nikada neće pjevati i izuzetku koji je te večeri napravila, o napjevima koje oni u Posedarju »lipše pivaju nego ovi ode«.

O većini ovih koncerata, osobito onih koje sam slušala prije desetak i više godina, danas bih sasvim sigurno govorila potpuno drugačije, možda ih ne bih voljela, možda bih zapamtila neke sasvim druge izvođače i repertoare. Ove uspomene ne nose sa sobom ništa sistematskoga, ne pokušavaju valorizirati, a katkada su određene jednostavnom činjenicom da na nekim festivalskim sezonama nisam bila prisutna.

No, to i nije toliko bitno. Čini se da stara glazba i tako lako zastarjeva. Zašto, i što to u njoj zastarjeva? Možda ne zastarjeva glazba nego naš način njezine izvedbe, naš ukus, naša pretenzionost u uvjerenju da smo njome dostigli »autentičnost«, zvuk koji je imala kada je bila skladana i izvođena.

26. SRPNJA, 1999. SV. DONAT

Koncert koji sam te večeri održala u Donatu sa svojim ansamblom Dialogos osnovanim u Parizu prije tri godine, ne ostaje u mojim sjećanjima zabilježen nikakvim glazbeničkim niti muzikološkim olovkama. Na koncu, nije takvoj meditaciji ovdje niti mjesto. I vjerojatno će mi, umjesto koncerta, u sjećanju mnogo jasnije ostati popodne koje mu je prethodilo, neke slike iz djetinjstva, možda skica ovoga teksta za kojega tada nisam znala, i odmotavanje nevjerovatne niti koja je beznačajnu djevojčicu iz susjedstva postavilo u izravnu vezu s osobom koja nastupa u Donatu. Kada bi čovjek razmišljao o tome na jednostavan način, zaključio bi da je ovo jedna od onih banalnih tipičnih priča o vokacijama koje vuku korijene iz sredine u kojoj su umjetnici odrastali. I imao bi potpuno pravo. No, svaka je osobna priča jedinstvena jer je doživljena iznutra, a u ovoj priči možda i nisu toliko važne osobe koliko je ključan prostor. Donat, poput čarobne kutije u kojoj su stoljećima čučali snovi i sudbine bezbrojnih križara, svetaca i melomana, Donat iz kojega se jednoga dana izlegla moja ispunjena glazbenička želja, Donat kao prostor u kojemu istodobno postoje naše prošlosti, naša djetinjstva, naši glazbeni životni pozivi i naše budućnosti. Donat, u kojemu nas jednoga dana u hodu može okrznuti stranac koji, u čaroliji u kojoj se povijest stapa u nekoliko istodobnih trenutaka, možda i nije nitko drugi nego neki srednjovjekovni hodočasnik, ili pak naš vlastiti lik iz nekoga drugoga razdoblja koje u žurbi nismo zamijetili.

Pariz, u lipnju 2000.

Dr Katarina Livljanić
Musicologist

A SKETCH ON A FULFILLED WISH

several notes from a diary

There were two Donats at the Forum in Zadar. A 'Winter Donat', closed like a sophisticated box and the 'Summer Donat'. Since the first days of our childhood, Donat has been staring at us with its curious eyes, which were sometimes open and sometimes closed, due to many restorations. The 'Summer Donat' was more interesting, opening itself after several months of silence and beginning to speak through its sounds. This timid old man would transform himself into an elegant cosmopolitan introducing to Zadar his unusual friends who would come to town from all over the world, speaking languages we did not always understand, playing instruments we did not know about and dressed in costumes we had never seen. The early seventies were my initial step into the world of the St. Donat's Music Evenings; my first memory of the interior of the place. It was a time of the grand breakthrough of the 'early music' and the enthusiasm for it in Europe, which almost simultaneously arose on the Zadar scene also. The ensembles coming to Zadar had performed music of the Middle Ages, the Renaissance and the Baroque. As kids, we called it 'that music of ours', because it sounded different from anything else we heard at other concerts or on records. These few following short stories are something like diary notes of a completely personal character, experienced through various aspects; of a child, an adolescent, a grown up, and they remind us of some childlike dreams after great concerts, of winters spent in expectation of the next festival, and moments which have undoubtedly and profoundly defined my own vocation.

AUGUST 17, 1975/THE EARLY MUSIC CONSORT OF LONDON

Donat was resplendent with excitement that evening because of the concert of English musicians and famous David Munrow with a programme mysteriously named Music for Princes and Peasants. There was a feeling in the air that this kind of musical event was not going to be repeated ever again. And, as it was, the great master Munrow passed away only few months after this concert. He stands among those musicians whose recordings never became obsolete.

AUGUST 1, 1978/ST. FRANCIS'S CHURCH

The English ensembles *Pro Cantione Antiqua* and *Landini Consort* introduced the 'big forms', masterpieces of medieval music to the Zadar audience with their performance of Ludus Danielis. I can still remember the barefooted Paul Eliot, standing on the marble floor of the Franciscan church, the bells and voices and the grand world which had that evening, just for the moment, landed in Zadar. It seemed that there was not to be anything else as strong as was the music we had just discovered. A notebook remained with a jammed ticket as a bookmark and a sentence written in school handwriting: 'In what way can one remember this music?'

AUGUST 1, 1979/THE PERCEVAL ENSEMBLE

After several years of sharing the company with British ensembles, a completely different ensemble came to Zadar that summer. *The Perceval Ensemble* was founded only few years before this concert. They performed a play 'Jeu de Robin et Marion', all of them equally skilled in playing, acting, singing and dancing. I was enchanted by the voice and stature of the outstanding Catherine Schreeder playing Peronelle, not even thinking I would be her student and associate some fifteen years later in Paris.

DIGRESSION

During those years festival recordings were re-dubbed from Radio Zagreb's Third Programme. I still have a little suitcase full of audiocassettes with hardly audible fragments or indistinct melodies drawn into the sea of murmurs, which belong to those times of enthusiasm and no provisions. But, I have to admit that I almost enjoy listening to these strange recordings from my childhood more than to today's sophisticated CDs of early music. It seems that everything sounded livelier then and music had an aura which the years, experience and professionalism have taken away.

AUGUST 4, 1982/THE FRENCH TRIO LA MAURACHE

These musicians set the atmosphere and spirits on fire with their wide-ranging medieval music programme and Julien Skowran gave a precious lecture on its interpretation. I remember the magical experience during rehearsals: strange instruments in strangely shaped boxes, tempered in a completely different way from the sounds I used to hear through the closed doors at the music school; conversations in French, which I hardly understood; conductus *Beata Viscera* repeated numerous times, which at the concert sounded familiar like some endearing children's lullaby.

AUGUST 6, 1988/THE SPENCER TRIO

Judging by the participation and also by the impact the British artists made, it looked as if Zadar was a part of some musical Commonwealth. The great lute-player Herbert Spencer, leading his uncommon Trio (his wife and son), recited English poems from Shakespeare's age with irresistible diction like in the traditional BBC television series. Renaissance music received precious rhetoric; it was simply dressed with poetry.

AUGUST 3, 1990/ST. GRISOGONUS'S CHURCH

The Popular Singers from St. Mary's Church from Sali (Long Island) and *Singers from Vranjica* brought their own 'old music', which, fortunately, never developed into old Glagolitic singing.

AUGUST 8, 1988/POPULAR SINGERS FROM THE ZADAR ARCHBISHOPRIC, CHOIRS FROM KOLAN, VELI I□, SALI, TKON AND POSEDARJE

All of these singers seemed more professional than many of the stars, because their repertoire was a part of their lives and all the music treasure was stored in their memories. This made them much closer to the medieval cantors than we – musicians-medievalists – will ever manage to be, as they have performed the liturgical music within its ceremonial context.

* * *

Today, I am sure I would talk about most of these concerts in a different way. These memories of mine are not systematic, they do not tend to judge...but, after all, it is not so important. It seems that the old music becomes obsolete anyway. And maybe it is not the music but our way of performing it that has become obsolete. Our taste, our pretentiousness of being convinced we have achieved something 'authentic' through it – the way it sounded when first composed and performed.

* * *

JULY 26, 1999/ST. DONAT'S CHURCH

The concert I gave that evening in Donat with my ensemble Dialogos, founded three years earlier in Paris, has not been noted down in my memory with musical or musicological pencils. Instead, my memory holds some images from childhood; they will maybe unfold the threads, which placed the insignificant girl next-door into direct relation with the person performing in Donat. A typical story about vocations originating from the environment an artist grew up in.

However, this is a story in which people matter less than the place itself. Donat stands like a magical box in which dreams and destinies were stored for centuries. Donat, which gave me my fulfilled musical wish; Donat as a space in which our past, our childhood, our musical life's vocations and our future co-exist.

Donat, where one day a stranger might brush past us, who, in the spell where past blends into several synchronised moments, may be nobody else but some medieval pilgrim, or our own image from some other time, which we in our hurry failed to notice.

dr. Marijan Grgić
povjesničar umjetnosti i muzikolog

PREGLED GLAZBENOG ŽIVOTA U SREDNJOVJEKOVNOM ZADRU

Najstariji spomen jedne glazbene izvedbe u Zadru nalazimo u opisu prijenosa posmrtnih ostataka zadarske zaštitnice sv. Stošije iz Carigrada u Zadar za vrijeme biskupa Donata, početkom 9. stoljeća. Taj latinski opis doslovce glasi: *Donatus una cum clericis cuiusque ordini cantantes et psallentes ac summis laudibus venerantes...* («Donat, zajedno sa svećenstvom svih redova pjevahu popijevke i psalme i počast iskazivahu najuzvišenijim pohvalnicama»). Tu se prvi put spominje glazbeni oblik »Laudes« (aklamacije, pohvalnice) koji je u Zadru udomaćen još u doba rimskih imperatora, a kao obvezna glazbena točka pri dočeku vladara i crkvenih funkcionara zadržao se kao običaj sve do kraja prvog svjetskog rata.

Arhivski podaci iz 11. stoljeća govore o velikoj glazbenoj aktivnosti koja se razvila usporedo s ostalim umjetničkim i kulturnim djelatnostima. Isprava iz 1042., koju je u korist opatije sv. Krševana izdao ban i carski protospatar (vojni vrhovni zapovjednik u dalmatinskim gradovima) Stjepan, navodi velik broj bogoslužnih knjiga s napjevima (3 misala, 1 legendarij, 2 antifonara, 4 psalitra, 2 himnarija) što ih ban zajedno s crkvicom sv. Nikole daruje opatiji sv. Krševana u trajan posjed. Da je pisarnica (skriptorij) i bogata knjižnica sv. Krševana nakupila kroz srednji vijek velik broj rukopisnih knjiga s notnim zapisima, uočljivo je iz jednog inventara od 27. ožujka 1447. u kojem se navodi cijeli niz takvih knjiga pisan karolinškim, beneventanskim i gotičkim pismom.

Godine 1066. zadarska plemkinja Čika, po majci sestra hrvatskog kralja Krešimira IV., osnovala je u Zadru ženski benediktinski samostan sv. Marije. Ulazeći kao redovnica u taj samostan Čika je s ostalim dragocjenostima donijela i »dva himnarija i jedan časoslov...«, kako doslovce navodi osnivačka povelja zabilježena u samostanskom Kartularu sv. Marije. Dok su se oba himnarija izgubila, Čikin je časoslov, na sreću, sačuvan, a čuva se danas u Bodleyanskoj knjižnici u Oxfordu. Nije taj rukopis samo najstarija sačuvana knjiga te vrsti u svijetu, već on sadržava zanimljive književne sastave, prekrasne sitnoslikarije i niz notnih zapisa popijevaka iz Čikinih vremena. Te duhovne popijevke jedinstvene su po svome tekstu i po napjevu, pa s pravom zaključujemo da su ih u Zadru stvorili domaći pjesnici i skladatelji.

Čikina kći Vekenega, nakon tragične pogibije svoga muža Dobroslava, ulazi kao redovnica u samostan sv. Marije negdje oko g. 1702. Poput svoje majke i Vekenega donosi sa sobom svoj osobni časoslov, ispisan rukom na pergameni i bogato oslikan u skriptoriju sv. Krševana, sastavljen po njezinu izboru od tekstova antologijske vrijednosti iz tadašnje evropske duhovne književnosti, ali i od nekih prepjeva s hrvatskog jezika (Žiće sv. Ivana Evangelista, prema glagoljskom predlošku, po svojoj prilici iz biogradskog samostana sv. Ivana) i nekoliko popijevaka s napjevom. Tu se nalazi i najstarija božićna popijevka nastala u našim krajevima: »Rex agios hodie«, u koju su upletene mnoge grčke riječi!

Nedugo nakon posvete samostanske bazilike sv. Marije, Vekenega već kao poglavarica i prva Čikina nasljednica na opatskoj stolici naručuje u krševanskom skriptoriju svečani Evanđelistar. U tom je Evanđelistaru, koji se također čuva u Oxfordu, zabilježen dugačak napjev uskrsnog hvalospjeva (»Exultet«), u zaključnom dijelu kojega se spominju bizantski car, zadarski prior, papa, zadarski biskup, a na kraju poimence Vekenega i samostan sv. Marije. Usporedba s Evanđelistarom samostana sv. Nikole na otoku Susku u blizini Osora, odnosno Lošinja, što je izrađen 1081. pokazuje da je iz istog krševanskog predloška prepisan i Vekenegin i osorski uskrsni hvalospjev (u kojem se spominju hrvatski kralj i opat samostana sv. Nikole). Tako se izravan zadarski utjecaj može ustanoviti na području osorske, a neizravno i rapske biskupije na temelju srodnosti osorskog evanđelistara s ulomcima jednog rapskog evanđelistara iz 11. stoljeća.

Velike političke promjene u Hrvatskoj krajem 11. stoljeća Vekenega je znala koristiti, nagovorivši novoga kralja Kolomana da novčano podupre njezinu veliku građevinsku djelatnost na dovršenju bazilike i podizanju novih samostanskih objekata. Uz takvu kraljevsku pomoć uspjela je podići samostansku vijećnicu – vjerojatno najljepši presvođeni romanički prostor u nas – i veleban zvonik koji nosi Kolomanovo ime i godinu 1105. Ta zaslužna žena umrla je 27. rujna 1111., a latinski stihovi koji rese njezinu grobnicu u samostanskoj vijećnici (kapitulu) pravi su biseri domaće latinske poezije.

Od brojnih bogoslužnih knjiga koje su pisane za opatijsku crkvu sv. Krševana sačuvalo se samo nekoliko ulomaka sa zapisanim napjevima koji su nastali u jedanaestom stoljeću. Jedan se takav ulomak čuva u Historijskom arhivu u Zadru te svojim sadržajem pokazuje i odlično poznavanje glazbenog repertoara zapadne Europe, ali i izvorni rad domaćih skladatelja i notnih skriptora. Oni su uz preuzete notne znakove beneventanskog i ostalih notnih pisama izmišljali i svoje kako bi što preciznije zabilježili napjeve koje su htjeli sačuvati za buduća pokoljenja. No, osim dviju spomenutih benediktinskih opatija postojale su u Zadru i druge crkve u kojima se njegovala umjetnička glazba. Potkraj 11. stoljeća napisan je za crkvu Uznesenja Marijina (»Velika Gospa«) evanđelistar u kojem su zabilježeni napjevi evanđelja, a naročito napjevi »Muke«, raspoređeni na tri solističke dionice. Još je značajniji pripis koji je u taj rukopis pribilježen 1112., a sadržava glasovite »Laudes« (pohvalnice) koje se godišnje dvaput izvode u čast svjetovnih i crkvenih glavara. To su poklici u čast pape Paskala II, Kolomana, »kralja Ugarske, Dalmacije i Hrvatske«, njegova sina Stjepana, zadarskog biskupa Grgura i gradskoga kneza Kledina. Jednostavan ali veoma svečan napjev poslužit će kasnijim skladateljima dvo-glasnih i višeglasnih pohvalnica te vrsti kao glavni motiv (tenor) još u 15., 17. i 18. stoljeću. Odličan primjer uporne tisućljetne tradicije na području glazbenog stvaralaštva! Na žalost, i taj se spomenik glazbene prošlosti Zadra danas nalazi u tuđini: čuva se u Zapadnom Berlinu, u Državnoj biblioteci u Dahlemu.

Prigodom radova na obnovi rezbarenih korskih sjedala u zadarskoj katedrali otkriven je čitav niz veoma značajnih svjedočanstva o glazbenom životu u srednjovjekovnom Zadru. Tu na prvom mjestu valja spomenuti deset listova beneventanskog antifonara pisanog potkraj 11. stoljeća za zadarsku katedralu. Zbirka sadržava koralne crkvene napjeve, zabilježene beneventanskim neumama za pojedine svetkovine. Izborom tekstova, napjevima i notnim znakovima ta zbirka pokazuje golema odstupanja od uobičajenog zapadnoevropskog crkvenog repertoara i upućuje na domaće podrijetlo napjeva, koji se ističu bujnom melodijskom linijom velikog raspona bogatom melizmima. Posebno je značajan: ulomak što je to najstarije svjedočanstvo u nas o upotrebi crtovlja. Ono se zajedno s ključevima javlja na mjestima gdje napjev ima naročito velik opseg i tako izvođaču olakšava ispravno čitanje polustupnjeva.

Namjerno smo se zadržali na opisu glazbenih spomenika iz Zadra koji su nastali u 11. stoljeću zbog toga što nijedno naše kulturno središte, dakako ni Zagreb, ne posjeduje tolik broj sačuvanih svjedočanstava glazbenog života iz toga vremena. No, Zadar drži primat i na području najstarijeg višeglasja koje je kod nas nastalo. Riječ je o poznatom »Sanctusu« koji je negdje 1170., zabilježen u zbirku isprava samostana sv. Marije, prepisan očito iz mnogo starijeg predloška. Taj dvoglasni tropizirani »Sanctus« (osim ustaljenog bogoslužnog teksta ima i slobodnih umetaka kojima se tekstovno popunjavaju drugi melizmi) jedan je od najstarijih primjera diskantusa, ranosrednjovjekovnog glazbenog oblika koji u sebi sadržava i neke elemente još starijeg organuma, ali i neke elemente domaćega folklor (nepotpune kadence sa suzvukom velike sekunde). Zbog svoje izuzetne vrijednosti uvršten je u nedavno objavljeni izbor »Antologije hrvatske glazbe«.

Iz 1177. sačuvan nam je arhivski podatak o izvođenju glazbenih djela u Zadru na hrvatskom jeziku. Srednjovjekovni kroničar, kardinal Bozon, u svom opisu dolaska pape Aleksandra III. u Zadar na proputovanju u Veneciju, gdje se kasnije sastao s Fridrihom Barbarossom, piše da su Zadrani papu, koji je u grad ušao jašući na bijelu konju, dočekali »...cum inmensis canticis et laudibus altissime resonantibus in eorum sclavica lingua...« (»...bezbroynim popijevkama i pohvalnicama što gromko odzvanjahu na njihovu slavenskom jeziku...«). Taj podatak svjedoči o postojanju slavenskog, glagoljaškog bogoslužja u zadarskoj stolnoj crkvi u 12. stoljeću.

Početak 13. stoljeća donio je Zadru jedno od najtežih razaranja u njegovoj dugoj povijesti. Godine 1202., uoči blagdana sv. Martina (11. studenoga), na poticaj mletačkoga dužda navališe na Zadar francuski vitezovi – križari koji se bijahu zaputili na osvajanje Palestine iz ruku islamskih Seldžuka. Opsada je završila tragično za Zadar; grad je ostao bez utvrda i nekih važnih građevina, a velik dio stanovništva morao se skloniti na susjedne otoke No, upravo iz toga nesretnog razdoblja potječe i najstariji materijalni dokaz o postojanju svjetovne glazbe u nas. Kao trag na prisutnost francuskih križara sačuvao se (također u korskim sjedalima katedrale) kratak ulomak starofrancuskog romana u stihovima o Gormontu i Isembardu. Dio koji je pronađen u Zadru još uopće nije poznat u svjetskoj literaturi, jer su dosad pronađeni i objavljeni tekstovi toga velikog spjeva krnji i nepotpuni. Zadarski ulomak nema, doduše, nikakvih notnih zapisa, no posve je sigurno da se taj ep recitirao uz pratnju tadašnjih glazbala, onako kao što u nas guslari izvode junačke narodne pjesme. To nedvojbeno pokazuje da je svjetovna glazba poznata u Zadru već početkom 13. stoljeća.

Drugi dokaz za postojanje svjetovne glazbe u Zadru također je nađen u korskim sjedalima katedrale. To je ulomak iz opsežne zbirke francuskih i provansalskih troglasnih šansona, nastale sredinom 14. stoljeća. Valja istaknuti da je to najstariji višeglasni notni zapis svjetovne glazbe pronađen na našem tlu. Te troglasne popijevke skladane su u stilu francuskog »conductusa«, pisane su za vokalni sastav, ali nije isključeno da su kod izvođenja upotrebljavani instrumenti. Dionice su zabilježene odvojeno, i to crnim kvadratnim metričkim notnim pismom, poznatim pod naslovom »Ars antiqua«. Svojom strukturom podsjećaju na stil Guillaumea de Machaulta (npr. ljubavna šansona »La grant biauté« – »Velika ljepota«). Nalaz jedne takve zbirke pokazuje da je Zadar u doba anžuvinskih vladara i njihovih čestih posjeta gradu imao prilike uživati u izvedbama najsuvremenijih skladbi onoga vremena, s najboljim sastavima što su se nalazili u kraljevskoj pratnji.

Pojavom tzv. prosjačkih redova, franjevaca i dominikanaca, u katoličkom bogoslužju nastaju značajne promjene.

Ukidaju se mjesne osebnosti i bogoslužni se tekstovi prilagođuju »običajima rimskog dvora«. Tako u franjevačkom samostanu nastaje u razdoblju od kraja 13. do polovine 15. stoljeća najpotpunija zbirka jednoglasnih gregorijanskih crkvenih napjeva koja je kod nas sačuvana. To

je deset golemih rukopisnih svezaka koji obuhvaćaju sav repertoar glazbenih izvedbi za bogoslužje kroz cijelu godinu. Ukrašeni su prekrasnim minijaturama (nažalost, velik je broj minijatura istrgnut prilikom provale u franjevačku riznicu početkom ljeta 1974.), a napjevi su ispisani kvadratnim gotičkim notnim pismom. Dakako, uz rimske napjeve tu su uvršteni i neki domaći zadarski, barem za one svetkovine kojih nema u rimskom kalendaru. Nasuprot franjevcima, dominikanci su uspjeli sačuvati neke osebnosti u svome bogoslužju. S obzirom na glazbene zapise svjedočanstvo s tim osebnostima nalazimo u misalu iz 1320. koji je napisan za samostan sv. Dominika u Zadru. Spomenute promjene zahvatile su i zadarske benediktince. U drugoj polovini 15. stoljeća krševanski opat Deodät Vènier naručuje misal s prekrasnim minijaturama i brojnim glazbenim zapisima (nažalost zagubljen nakon Prvog svjetskog rata). Vènier je dao izraditi i samostanski obrednik koji sadržava napjeve nekoliko himni u čast gradskog zaštitnika sv. Krševana.

Unatoč forsiranju rimskog jednoglasja od strane franjevaca i dominikanaca u zadarskim crkva- ma se i dalje njeguje diskantus i konduktus u dvoglasju i troglasju tijekom 14., 15. i 16. stoljeća. U 17. stoljeću prikupljene su tri zbirke takvih višeglasnih duhovnih skladbi, i to dva sveska Kantuala što ih je ispisao franjevac Frane Divnić, rodom Šibenčanin (prva zbirka napisana 1645., a druga 1654.). Skladbe tu zabilježene nisu samo zadarskog, već i stranog podrijetla (npr. »Credo Todesco« – »Vjerovanje, njemačko«, na strani 217 prve zbirke), a po tekstovima uglavnom su stalni dijelovi misnog bogoslužja i nekoliko moteta. U drugoj zbirci postoje tro- glasne Litanije. Sve su to srednjovjekovne skladbe, nažalost još nedovoljno istražene da bi se mogao o njima izreći potanji vrijednosni sud.

Treća zbirka potječe iz pera zadarskog kanonika Šime Vitasovića, rođenog Zadrana, koji je u katedrali neko vrijeme obavljao službu »učitelja glazbe«. Među ostalim zanimljivim napjevima iz srednjeg vijeka tu se nalaze i »Làudes« (pohvalnice) pisane dvoglasno, koje su vjerojatno nastale krajem 15. stoljeća, svakako poslije 1409. kad je Zadar došao pod mletačku vlast. Kao »càntus firmus« upotrijebljen je drevni napjev iz Kolomanovih pohvalnica, dakako uz ritmičke varijacije, a notni zapis pripada bijelom kvadratnom metričkom pismu iz razdoblja »Artis novae«. Upotrijebljene su i obje premjestilice (snizilica i povisilica) i oznaka za metar (odgovara današnjoj četverodijelnoj mjeri »alla breve«). Važnost tih Vitasovićevih bilješki u tome je što potvrđuje kontinuitet zadarske srednjovjekovne glazbene tradicije.

Nijedno zadarsko srednjovjekovno glazbalo nije preživjelo do naših dana, što više bez traga su nestala i vrijedna glazbala kasnijega razdoblja (npr. četvore velike orgulje Petra Nakića iz 18. stoljeća). No, arhivski nam podaci govore već u 13. stoljeću o postojanju orgulja u zadarskoj katedrali. Godine 1392. za orguljaša u katedrali postavljen je neki »Gorgius presbyter« (svećenik Juraj). Prema statutima kaptola taj se orguljaš imao brinuti za poduku u glazbi svih plaćenih crkvenih službenika (kanonika i mansionara) koji su morali u roku od godine dana nakon preuzimanja svoje nadarbine pribaviti potvrdu učitelja pjevanja da su svladali potrebnu gradnju iz glazbene vještine, u protivnom bi izgubili pravo na prihode od nadarbine.

Ovaj letimičan pregled glazbenog života u srednjovjekovnom Zadru treba zaključiti napomenom da je Zadar dao i našeg prvog poznatog muzikologa i glazbenog teoretičara. Bio je to zadarski filozof, liječnik Fridrik Grisogono, humanist velikog formata, rođen u drugoj polovini 15. stoljeća. predavao je najprije matematiku i astrologiju na sveučilištu u Padovi, a poslije 1510. vratio se u Zadar gdje se bavio liječništvom i bio član gradskog magistrata. U svome traktatu; »De musica coelesti«, objavljenom 1507., daje on filozofski prikaz numeričke simbolike kakvu su u svojim djelima pokušavali primjenjivati flamanski političari. Premda je to djelo daleko od praktičnog glazbenog stvaralaštva, a u duhu vremena s visoka gleda na glazbenu

praksu, to je prva sačuvana muzikološka rasprava nastala u našim humanističkim krugovima i važno svjedočanstvo o glazbenom poimanju u osvit glazbene renesanse.

* * * * *

Daleko bi nas odvelo kad bismo zadarsku glazbenu tradiciju pratili do naših dana. spomenut ću samo da je u 19. stoljeću Zadar imao stalni operni ansambl, dva filharmonijska orkestra, dvije limene glazbe, nekoliko skladatelja poput Antuna Strmića, Franje Sabalića, Matije Kurtovića, Nikole Strmića (skladatelja dviju opera s nacionalnim sadržajem), Ivana Nepomuka Zajca; da su u Zadru djelovali glazbenici poput Berse i Franje Lederera. Ta bogata glazbena tradicija nasilno je prekinuta tek talijanskom okupacijom grada nakon Prvoga svjetskoga rata.

Obnova te svijetle tradicije koja je započela odmah nakon vraćanja Zadra matici zemlji 1944. godine postavlja dvojak cilj. Prije svega, treba u Zadru stvarati onakav – kvantitativno i kvalitativno – glazbeni život kakav imaju i ostale sredine s takvom koncentracijom stanovništva. To znači, treba stvarati određene glazbene institucije, okupljati publiku, uspostaviti kontinuitet događaja. Mnogo je na tom polju i učinjeno. Na žalost, Zadar još nema svoje stalno orkestralno tijelo čak ni u komornim okvirima. Pitanje formiranja stalnog komornog orkestra koji će biti trajan nosilac zbivanja još uvijek je otvoreno, premda su ostvareni neki značajni koraci za njegovo rješavanje.

Zadar bi iznevjerio svoju tradiciju kad bi se ograničavao na ostvarenje onoga što imaju i drugi. On ima idealne objektivne mogućnosti da poluči nešto što drugi nemaju i da tako dade svoj obol sveopćem kulturnom razvitku.

Tekstovi preuzeti iz Zbornika radova »Muzičke večeri u Donatu« (izdavač KDZ-MIC, Zagreb 1983.) i Biltena br. 3 MVD, Zadar, 1975.

Dr. Marijan Grgić
Art Historian and Musicologist

AN SURVEY OF MUSICAL LIFE IN MEDIEVAL ZADAR

The oldest memory of a musical performance in Zadar is described in the transfer of the mortal remains of the patroness of Zadar, St. Stošija (Anastasia) from Constantinople to Zadar at the beginning of the 9th century, during the time of bishop Donat. This description in Latin literally says: *Donatus una cum clericis ordini cantantes et psallentes ac summis laudibus venerantes...* The musical form 'Laudes' (acclamations, commendations), which existed in Zadar since the age of the Roman emperors, and was later used as an obligatory salutation for the reception of the monarchs or church dignitaries, was mentioned here for the first time and was preserved as a custom up until the end of the World War I.

Parallel with the other cultural activities music has been fostered in Zadar since the 11th century to which numerous archive data mentioning a large number of liturgy codexes with tunes bears testimony. King Krešimir's sister, the noblewoman Čika founded the Benedictine Monastery for Women St. Mary in 1066. She became a nun and had two hymn-books and a breviary which are kept today in the Bodleian Library in Oxford as the oldest book of its kind in the world, exceptional also because of the series of music notations from Čika's time. These sacral tunes are unique both in their texts and melodies, what rightly lead us to conclude that they were created by the poets and composers from Zadar and surrounding area.

In the breviary of Čika's daughter, Vekenega, also a nun at St. Mary's monastery, there are also anthological texts belonging to European sacral literature of that time and the oldest Christmas song created in our regions: 'Rex Agios Hodie', interwoven with a lot of Greek words. In Vekenega's solemn evangeliser (also kept in Oxford) a long tune of the Easter canticle 'Exultet' is noted down, which is, through its sources correlated to the evangeliser of St. Nicolas monastery on the island of Susak and to the Easter canticle from Osor.

Out of numerous liturgy codexes written for St. Grisogonus's church only a few fragments with noted tunes were preserved from the 11th century. At the end of the 11th century an evangeliser was written for the Church of Mary's Assumption with the tunes of a Passion divided in three solo parts. Even more significant are the 'Laudes' (commendations) from the 1112, which were performed twice a year in honour of secular and church monarchs. Simple but very solemn tune served as the main motive (tenor) for the composers to come in their two-part and three-part commendations up until the 18th century. This monument of the Zadar music history is kept at the State Library in Berlin.

The restoration of the choir stalls in Zadar Cathedral discovered numerous testimonies of the medieval music life of Zadar, the collection of the choral tunes noted in beneventane neumes. This collection differs from the other usual West European church repertoire and shows the Croatian origin of the tunes with an exuberant melodic line of a large range rich with melismes. It is also the oldest evidence of the use of staves in our regions. Among the Croatian cultural centres, Zadar is the first also in the field of the oldest polyphony (diaphony), what can be seen from 'Sanctus' (cca 1170), which obviously became a part of the collection of St. Mary's

monastery, after being rewritten out from much older sources. This two-part Sanctus is one of the oldest examples of discant consisting of some elements of even older organum, but also of the folklore elements from the area.

The Description of the Pope Alexander III reception, when the people of Zadar sang to greet him in their Slavic language, is evidence of the existence of the Slavic, Glagolitic liturgy in Zadar Cathedral in the 12th century. The oldest secular polyphony notation found in our areas is the fragment from the collection of French and Provence three-part chansons from the middle of the 14th century, also found in the choir stalls of the Cathedral.

The most complete collection of monodic Gregorian church tunes, preserved in Croatia, was created in the St. Francis's monastery from the end of the 13th century to the first half of the 15th century. Besides Roman tunes also included are some tunes from Zadar, meant for the festivities which were not a part of the Roman calendar.

Opposite to the Franciscans, the Dominicans have managed to preserve some peculiarities in their liturgy, which can be seen in 'Misal' from 1320.

In spite of emphasising the Roman monody, the cultivation of discant and conductus in two-part and three-part music continued and was present in churches of Zadar from 14th to 16th century. Three collections of this kind of sacral polyphony (diaphony) was put together in the 17th century. One of them was collected by Franciscan Frano Divinić from Šibenik, the other consists of three-part litanies, and the third was compiled by the Zadar canon Šime Vitasović who also taught music.

The archive data mention the existence of organ in the Zadar Cathedral already in the 13th century. Although none of the Zadar medieval instruments survived, there are testimonies which confirm the existence of an organist of the Zadar Cathedral from 1392 who saw to the music education of the paid church officials. Our first musicologist and music writer also comes from Zadar. It is Fridrik Grisogono lived and worked in the second half of the 15th and the first half of the 16th century. In his treatise 'De Musica Coelesti', published in 1507, he gave a philosophical overview of numeric symbolism which Flemish polyphonists tried to use in their works.

The music tradition of Zadar continues intensively in 19th century. At that time Zadar has a permanent opera ensemble, two philharmonic orchestras and two brass ensembles and a number of active composers. This rich tradition was abruptly interrupted by the Italian occupation of the City after the World War I. Restoration has started in 1944, when Zadar was reconnected to the mother homeland. Goals for the restoration of the cultural and musical life have been set; establishing of the musical institutions, gathering of the audience and achievement of continuity. Zadar is a town of ideal and objective possibilities which can contribute to general cultural development.

*Texts from the Collection »Music Evenings in Donat«
(Publisher: KDZ-MIC, Zagreb, 1983) and Bulletin No 3, MED, Zadar, 1975.*

dr. Pavuša Vežić
povjesničar umjetnosti i konzervator / Art Historian and Conservator

O PROSTORIMA GLAZBENIH VEČERI U SV. DONATU / ON THE VENUES OF THE MUSIC EVENINGS IN ST. DONAT'S

Poticajem skupine Zadrana, zaljubljenika u kulturne i umjetničke vrijednosti zadarskog naslijeđa nastala je davne 1961. godine zacijelo najvažnija i desetljećima tradicionalna kulturna manifestacija u Zadru. Ona nosi ime po svakako najvažnijem spomeniku ovoga grada – Crkvi sv. Donata, građevini koja je arhitekturom i akustikom dragocjena u svjetskim razmjerima.

U začetnim godinama i pod nazivom: Muzičke večeri u Donatu, bila je to priredba s mahom raznolikim programima komorne glazbe. Zasluga je ponajviše don Marijana Grgića što su te Večeri sedamdesetih godina zašle i u ostale povijesne prostore Grada te prerasle u rafinirani festival stare glazbe, cijenjen podjednako kod nas i u svijetu. Odnedavno pod nazivom Glazbene večeri u sv. Donatu, priredbe obnavljaju duh prvotnih susreta muzičara i publike u Rotondi, čuvajući sazrelo zanimanje jednih i drugih za muzičkim vrijednostima srednjega vijeka, renesanse i ranoga baroka u njihovu susretu s volumenom Rotonde kao i ostalih povijesnih prostora Zadra, njegovih klaustara i trgova, ulica i parkova.

The Music Evenings in St. Donat's are named after the Church of St. Donat, the building which is precious throughout the world for its architecture and acoustics.

CRKVA SV. DONATA (ROTONDA SV. TROJSTVA) / ST. DONAT'S CHURCH (ROTUNDA OF THE HOLY TRINITY)

Crkva sv. Donata u prošlosti bijaše rezidencijalna kapela u sklopu episkopalnog kompleksa. Legenda povezuje njezinu izgradnju sa sv. Donatom, zadarskim biskupom iz 9. stoljeća. Bizantski car Konstantin Porfirogenet svjedoči o postojanju hrama u prvoj polovici 10. stoljeća. U svojoj knjizi »O upravljanju carstvom« on sažetim opisom navodi svodove i stubište koje vodi do matroneja te izvorni titular Crkve sv. Trojstva. Rezultati istraživanja ukazuju na mogućnost da je njezina prostorna jezgra podignuta po zamisli slobodno stojeće rotunde potkraj 8. stoljeća, a potom je u 9. stoljeću, i po ideji kompleksne rotunde, opsežno proširena i nadograđena s matronejom (galerijom) na katu te njegovim prigradnjama uokolo jezgre. Tada je s kapelom izgrađeno ujedno i krilo biskupove palače s kojom je hram bio izravno povezan. Imenom sv. Donata Zadrani nazivaju crkvu tek u 15. stoljeću U 18. je desakralizirana i od tada polako gubi pojedine dijelove, najprije inventar i pod koji je spušten na razinu pločnika rimskog foruma ispod rotunde, a zatim i prigradnju bez koje je crkva postala torzo tijela kojemu sada nedostaje veliki njegov dio na južnoj strani građevine. Na zapadnoj pak, ispred ulaza u hram, nalazi se predvorje, dugi narteks natkriven koso položenim svodom što nosi gornji krak stubišta prema matroneju.

U nutrini, prostor je ostao sačuvan u izvornom skladu s kojim je oblikovan u 9. stoljeću. Čini ga kružna jezgra i prstenasti ophod s oblinama triju radijalno postavljenih apsida koje na istočnoj strani tvore svetište crkve. Na njegovom su obodu raspoređena i troja vrata, glavna sučelice svetištu te bočna lijevo i desno do njega. Prozori se nižu po zidu apsida, a visoke obline upisane u debljini vanjskoga zida oblikuju njegovu masu u skladno raščlanjeni kružni plašt koji s oblinama apsida zatvara prostor hrama. Niz od šest snažnih zidanih pilona i elegantni tribelon oslonjen među njima na dva monolitna stupa ispred svetišta stvara dojmljivi red koji se ponavlja i na razini matroneja nad kojim se penje kružni plašt tambura natkrivenog drvenim grednjakom krovne konstrukcije. Od svetišta do matroneja vodi stubište prigrađeno sa sjeverne strane uz oblinu vanjskoga zida. Još ga je bizantski car nazvao pužastim. Na vrhu stubišta je predvorje iz kojega se ulazi u matronej, a on slijedi raspored donjeg prostora, s prstenastim ophodom i trima apsidama, ali se po boku širi na prigrađene prostore s kojima je bio povezan kroz dvostruke prolaze na južnoj i sjevernoj strani ophoda.

U cjelini, Rotonda sv. Trojstva zaista je jedinstvena građevina u općemu nasljeđu ranog srednjeg vijeka, hram u kojem se prepliću elementi bizantske i karolinške arhitekture u sklopu kojih nadahnjuje jednostavnim oblicima snažnih konstrukcija koje jezikom graditeljskoga umijeća svjedoče bivalentnu kulturnu tradiciju Zadra i Dalmacije na pragu Europe. Rotonda je upravo krunski svjedok arhitekture tog razdoblja u jadranskome podneblju. Istodobno ona je iznimni akustični prostor, zgrada u kojoj se jasno razabire šapat glasa i nježni zvuk glazbala te je uz opisane vrijednosti arhitektonske forme zasigurno najbolje izabrani ambijent za tako posebni festival stare muzike. To su nam znali nezaboravno pokazivati ansambli stare glazbe, (*Hortus musicus*, *Pro cantione antiqua*, *Trio Spencer*, *La Maurache*, *Perceval*, *Dialogos*), ali podjednako i drugi koncertni programi kakvi se već desetljećima priređuju u Zadru i s kojima je suvremena hrvatska kultura stekla jednu od svojih reprezentativnih umjetničkih manifestacija.

The Church of St. Donat's used to be a residential chapel within the bishopric complex, and legend links its construction with St. Donat, the Bishop of Zadar from the 9th century. The Byzantine emperor, Konstantin Porfirogenet, testifies to the existence of the shrine in the first half of the 10th century, mentioning its original title of the Holy Trinity. Research has indicated that the original construction might have been based on the design of a detached rotunda at the end of the 8th century, and was subsequently extended in the 9th century, with additions being made to the basic construction according to the design of a complex rotunda. It was named St. Donat's by the Zadar inhabitants only in the 15th century. In the 18th century it was deconsecrated and has since started losing certain parts, some of its objects and then some of its ground which was lowered to the level of the pavement of the Roman forum beneath the rotunda. After this, it lost the parts that had been added, thus turning it into a torso of its original body, with a considerable part of the south-facing building cut away. As far as the interior is concerned, it has been preserved according to the original proportions and harmony with which it had been shaped in the 9th century. On the whole, the Rotunda of the Holy Trinity is a unique building belonging to the tradition of the Early Middle Ages, characterised by a combination of elements of Byzantine and Caroline architecture. In architectural terms, these simple forms of powerful constructions testify to the bivalent cultural tradition of Zadar and Dalmatia on the threshold of Europe. The Rotunda is a prime example of the architecture of this period in the region of the Adriatic coast. At the same time, it is an exceptional acoustic space, where one can clearly differentiate between a whispering voice and the soft sound of an instrument. This quality, together with the value of the architectural form, makes this venue the best choice for the specific festival of early music.

RIMSKI FORUM (PRED SV. DONATOM) / ROMAN FORUM (IN FRONT OF ST. DONAT'S)

Forum bijaše glavni trg u Laderu, liburnskome gradu podignutom tokom carskog razdoblja rimske države po pravilima klasičnog urbanizma. Trg se sastoji od prostranog pločnika, tzv. zrcala koje s triju strana dvije stube odvajaju od trijemova pod kojima se prilazilo tabernama. One bijahu niz pravilnih boksova namijenjenih obrtu i trgovini. Na južnoj strani bijaše monumentalna bazilika, gradska dvorana namijenjena brojnim javnim funkcijama. Sa zapada se uzdizao kapitol, posvećeni prostor s hramom i trijemovima uokolo njega. Podno kapitola bili su javni žrtvenici, zdenci, vjerojatno i govornica, te dva trijumfalna stupa od kojih je jedan do danas sačuvan. Forum u Zadru svojim mjerama jedan je od većih na Jadranu. Širina njegovog zrcala iznosi 45 m, a dužina 90 m. Poviše trijemova imao je i galerije te u cjelini predstavlja vrlo razvijeni primjer forumskog kompleksa, jedan od važnijih među jadranskim gradovima antike. Natpis s imenom Augustova prokonzula za Ilirik Tamfila Vaale, na vijencu zdenca s Foruma, svjedoči da je izgradnja kompleksa započela već u dvadesetim godinama 1. st. prije nove ere.

Tokom kasne antike uz Forum je začet nukleus kršćanskih građevina koje su prerastanjem u razvijeni episkopalni kompleks s bazilikom i aneksima, a u ranome srednjem vijeku i opisanom Rotodom, razorile sklop ranijih građevina. Slijedom povijesti cijeli je kompleks do temelja porušen, a na njegovom mjestu nastala je Kampa, srednjovjekovni trg s renesansnom cisternom. No stravična razaranja u Drugom svjetskom ratu pretvorila su tu cjelinu u hrpu ruševina. Njihovim uklanjanjem otvorena je mogućnost istraživanja ostatka antičkih građevina i trga među njima te potom prezentiranja sklopa na razini partera iz kojeg izrasta struktura episkopalnog kompleksa. Upravo pred njim, na pločniku trga ispred Rotonde, u prostoru omeđenom oblinom njezinoga vanjskoga prstena i plohom bočnoga zida biskupove palače zadnjih se godina priređuju svečanosti otvaranja Glazbenih večeri, a minulih desetljeća tu su se odvijali i programi pustopašne muzike renesansnog razdoblja.

The Forum was the main square in Lader, a Liburnian city built in the imperial period of the Roman Republic according to the rules of classical town planning. It represents a very developed example of the forum complex, and is one of the most important among the Adriatic ancient cities. The inscription with the name of Augustus's proconsul for Illyricum, Tamfil Vaale, carved on the well of the Forum, testifies that the complex construction was started as early as the second decade of the 1st century BC. In the period of late antiquity, the foundations of Christian buildings were laid. They later developed into an episcopal complex with the basilica and annexes, and were joined by the rotunda in the Early Middle Ages, eventually destroying the complex of earlier erected buildings. In the course of history, the whole complex was reduced to rubble and the Kampa was built in its place, a mediæval square with a Renaissance cistern. The ravages of the Second World War turned this complex into a heap of rubble. When this was removed, it became possible to carry out research on the remains of the ancient buildings and on the square itself.

KATEDRALA SV. STOŠIJE (BAZILIKA SV. ANASTAZIJE) / ST. ANASTASIA'S CATHEDRAL

Prvotna ranokršćanska katedrala bijaše posvećena sv. Petru (neke indicije upućuju na titular sv. Petra i Pavla). U 9. stoljeću tu je pohranjen mramorni relikvijar s natpisima biskupa Donata i pepelom sv. Anastazije, moćima koje je u Carigradu primio zadarski biskup iz ruku bizantskog cara Nikifora. U 10. stoljeću, vremenu u kojem je katedrala još čuvala svoj izvorni izgled, spomenuti car Konstantin Porfirogenet navodi bijele i zelene stupove, drvene freske i čudesne mozaike u našoj crkvi. No, u 12. stoljeću je na njezinom mjestu podignuta vrsna romanička

bazilika trobrodne podjele s ukopanom kriptom, podignutim prezbiterijem i galerijama iznad bočnih brodova. Godine 1177. u njoj je boravio papa Aleksandar III. kojeg su Zadrani pratili ulicama grada pjevajući mu laude, pohvalne pjesme, na »svome slavenskome« jeziku, kako je to zapisao kroničar u papinoj pratnji. S papom je u Zadar dospio i kult sv. Tome Becketa, canterburyjskog biskupa koji je sasječen pred oltarom svoje katedrale. Njegovu smrt Aleksandar III. je proglasio kršćanskim mučeništvom te biskupa proglasio svecem, a Zadar postade jedno od prvih mjesta u Europi na koje se proširio Tomin kult. U 13. stoljeću, katedrala je produžena za 14 m na zapadnoj strani. Tu je rekonstruirano njezino romaničko pročelje, ali već s naznakama gotičke umjetnosti. Ipak, oplošjem dominira bogata zidna plastika portala i velike rozete te korniža i slijepih galerija preuzetih s fasade 12. stoljeća. Tek je nad glavnim portalom gotička luneta s likovima Bogorodice s Djetetom i do nje sv. Krševan i sv. Anastazija. Natpis pod reljefom spominje zadarskog nadbiskupa Botuana i godinu 1324. Deset godina kasnije Botuan je naložio podizanje novoga ciborija nad glavnim oltarom a stoljeće potom nadbiskup Molin izgradnju drvenih korskih sjedala pred oltarom, u perimetru romaničkoga prezbiterija. Tada je bila postavljena i oltarna pregrada s Raspećem i apostolima. U to je doba katedrala imala stare orgulje iz 14. i one nove iz 15. stoljeća. Instrumenti nažalost nisu sačuvani. S preuređenjem svetišta u 18. stoljeću ograda je demontirana, a sjedala su razmaknuta do samih kolonada po boku svetišta. Tada je u crkvi izgrađeno novo pjevalište prislonjeno uz pročelni zid. Orgulje na njemu opsežno su preuređeni rad baroknih graditelja. Uz bočne zidove podignuti su tada novi oltari. Osobito je vrijedan veliki oltar sv. Sakramenta na južnom zidu. S ugrađivanjem oltara pred apsidama u dnu bočnih brodova stradale su vrijedne romaničke freske, očuvane tek u skromnim ostacima. Ostaci gotičkih fresaka nalaze se na unutrašnjem licu pročelnog zida, ali i u sakristiji. Ispod kora katedrale trobrodna je kripta presvođena križnim svodovima. U njoj se, podno glavnoga oltara u prezbiteriju, nalazi konfesija s relikvijama triju solunskih svetica sv. Irene, Agape i Hionije. Po boku katedrale rekonstruiran je ranokršćanski baptisterij s romaničkim krsnim zdencem. To je posebno skladan ambijent, po formi građevine upravo jedinstven u kršćanskom nasljeđu. U produžetku je srednjovjekovna sakristija, prostor natkriven gotičkim križnim svodovima, ali zapravo izvorni katekumeneion, ranokršćanska dvorana za poduku vjere, sa sačuvanom apsidom i triforom u tjemenu te mozaikom s prizorom košute i jelena na Izvoru. U riznici katedrale sačuvane su brojne vrijedne umjetnine, (slike, kipovi, relikvijari), velikim dijelom postavljene u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru. U Nadbiskupskom arhivu sačuvan je ulomak antifonara iz katedrale 11. stoljeća. U cjelini, Bazilika sv. Stošije u Zadru prostorom je najveći i arhitektonskom kompozicijom najrazvijeniji primjer romaničkoga crkvenog graditeljstva srednjovjekovne Dalmacije.

The original early Christian cathedral was dedicated to St. Peter (there are some clues alluding to the title of St. Peter and St Paul). In the 9th century a marble reliquary was stored there, with the inscriptions of Bishop Donat and the ashes of St. Anastasia, received in Constantinople by the Zadar bishop from the hands of the Byzantine emperor, Nikifor. The Roman basilica was erected on this site in the 12th century. In 1177 it was visited by Pope Alexander III, who was accompanied by the inhabitants of Zadar singing lauds in their own Slavic language. In the 13th century the cathedral was extended by 14 metres along the western side. Its Romanesque façade was then recomposed, already heralding Gothic art. The cathedral had organs built in the 14th and 15th centuries, which have not been preserved, while a later one, from the 18th century, is the work of Baroque instrument makers. Numerous valuable works of art have been preserved in the cathedral treasury. Taken as a whole, St. Anastasia's Basilica is the largest and most developed example – with regard to its architectural composition – of Romanesque church architecture.

TRG SV. STOŠIJE (PRED KATEDRALOM) / ST. ANASTASIA'S SQUARE (CATHEDRAL SQUARE)

Trg pred katedralom jedan je od rijetkih otvorenih prostora iz prošlosti Zadra koji je unatoč svim ratnim stradanjima grada ostao relativno dobro sačuvan u svom povijesnom izgledu. S jedne strane omeđuje ga pročelje bazilike i do nje lice Starog sjemeništa, a s druge oplošje Novog sjemeništa i pročelja stambenih zgrada do katedrale. U kutu među njima zakošeni je ugao neorenesansne zgrade Dalmatinske banke.

The square in front of the cathedral is one of the few open-air historic spaces in Zadar which has preserved its historic appearance in relatively good condition in spite of the ravages of war.

SJEMENIŠTE ZMAJEVIĆ / THE ZMAJEVIĆ SEMINARY

Staro sjemenište nosi ime po uglednom nadbiskupu Vicku Zmajeviću, Bokelju koji je u prvoj polovici 18. stoljeća bio prelat Zadarske crkve. Zapamćen je posebno po promicanju slavenske liturgije i glagoljičkog pisma u zgradi koja nosi ujedno i naziv Ilirsko sjemenište. Zadarski Arbanasi pamte ga i kao predvodnika u svom ekzodusu pred Turcima, na putu od Boke do Zadra, uz koga su se naselili došavši prije skoro tri stotine godina.

Zgrada Sjemeništa pročeljem je okrenuta prema trgu, a bočnim zidom prema Nadbiskupskoj palači i zajedničkom dvorištu. Cjelinom oplošja dominira kamena struktura zida diskretno raščlanjena jednostavnim arhitektonskim elementima podređenim bogatoj zidnoj plastici pročelja katedrale. U prizemlju dva portala gledaju prema trgu. Desni vodi u zgradu, a lijevi pod trijem na njezinoj bočnoj strani. Katovi su raščlanjeni vijencima među kojima je miran red jednostavnih pravokutnih prozora. U vrhu pročelja strši luminar, karakteristični krovni prozor ukrašen po boku s baroknim volutama. Stubište na hodniku u sredini građevine vodi na katove koji tek položajem glavnih zidova čuvaju izvorni raspored prostorija. Trijem pod zgradom vodi s trga, uz dvorište sa cisternom na kojoj je zdenac s grbom nadbiskupa Zmajevića, prema vrtu koji je s izgradnjom Sjemeništa stekao i hortikulturno uređenje što je, nažalost, kasnije znatno narušeno.

The old seminary is named after the distinguished bishop, Vicko Zmajević, a native of Boka, who was the prelate of the church in Zadar. He deserves special credit for the promotion of the Slavic liturgy and Glagolitic alphabet, and is remembered as the leader of the Albanians who inhabited Zadar almost three hundred years ago in their exodus before the Turks.

CRKVA SV. FRANE / ST. FRANCIS'S CHURCH

Crkva sv. Frane označava u Zadru prvi korak gotičkog graditeljstva. Podignuta je u drugoj polovici 13. stoljeća i posvećena 1280. godine. To je jednostavna propovjednička građevina tzv. dvoranskog tipa. Glavni oltar u njoj zatvara slavolučnu stijenu prvotnog svetišta uz koji su bile dvije omanje kapele. Njihove slavolučne stijene sada su ulazi u barokni kor. U njemu su smještena bogato rezbarena gotička sjedala s kraja 14. stoljeća. Glavna vrata na pročelju nastala su s preuređenjem crkve u 18. stoljeću. No visoka bifora nad njima i skladne monofore na bočnim zidovima pripadaju izvornom obliku hrama. Uz njega je u 15. stoljeću prigradna kapela sv. Križa, dar obitelji Detrico. U njenim oblicima prepliću se elementi gotičke i renesansne umjetnosti. U 16. stoljeću manirističkim oblicima izgrađena je kapitularna dvorana koja danas služi kao Kapela sv. Ante. U njenom produžetku je barokna sakristija s vrijednim

namještajem. U samostanu je i bogata knjižnica s arhivom te riznica sa značajnim eksponatima kulturnohistorijskog i umjetničkog naslijeđa. U vezi sa srednjovjekovnom glazbenom tradicijom vrijedno je spomenuti svečanu povorku građana i svećenika koji su 1408. godine, uz crkvene pjesme i muzičke instrumente, dopratili ovamo umjetnički vrijedne kipove Bogorodice i Gabrijela. O takvoj tradiciji svjedoči i kor ljupkih anđela svirača na Ugljanskom poliptihu iz 15. stoljeća pohranjenom u samostanskoj riznici. Važno je također spomenuti i zbirku notnih zapisa, osobito psaltire, graduale i antifonare te pisane udžbenike za podučavanje muzike. Najstariji takvi rukopisi sežu u 14. stoljeće.

The Church of St. Francis represents the first example of Gothic architecture in Zadar. It was erected in the second half of the 13th century and was consecrated in 1280. The church is a simple building of the so-called Hallenkirche type, its form combining the elements of Gothic and Renaissance art. The monastery houses a valuable library with archives and a treasury with important works of art from a rich cultural-historic heritage. With regard to the medieval musical tradition, worth mentioning is the pageant of citizens and priests, singing hymns and playing various musical instruments as they accompanied the precious sculptures of the Mother of Jesus and Gabriel, when they were brought here in 1408. The glorious choir of angels-players on the polyptych from the island of Ugljan, from the 15th century, which is preserved in the monastery's treasury, also bears witness to this tradition. The collection of notated music writing, especially the psalters, graduals and antiphons, as well as the written textbooks for teaching music, are also worthy of attention. The oldest writings of this kind date back to the 14th century.

KLAUSTAR SV. FRANE/ST. FRANCIS'S CLOISTER

Uz bok Crkve sv. Frane smješten je klaustar kojeg po vanjskom opsegu omeđuju plohe samostanskih zidova. Na njih se oslanjaju svodovi koje s druge strane nose četiri niza elegantnih stupova i lukovi zrelog renesansnog stila iz sredine 16. stoljeća. Kolonade su postavljene na parapetima. Baze imaju klasičnu profilaciju, stupovi lagani entazis, a kapiteli toskanski oblik. Geometrijski pravilni polukružni lukovi na čeonj stranici imaju klasičnu profilaciju. U dnu trijema do crkve nalaze široki ulaz u kapitularnu dvoranu (Kapelu sv. Ante). Njegova tri otvora formira kratka kolonada s dva pilastra sa strane i dva stupa po sredini. Na njihovo snažno profilirane kapitele položen je jaki arhitrav. Stupovi pri dnu imaju kruškoliku formu. Stilski, kolonada odaje također manirističku umjetnost sredine 16. st. Podno prostranog pločnika posred klaustara smještena je velika cisterna sa zdencem donešenim iz Kneževe palače. Konačno, uz skladni oblik kolonada ovog dvorišta valja spomenuti i vrlo akustični volumen njegova ukupnog prostora.

Standing on the side of St. Francis's Church is the cloister which borders the monastery's walls, according to its outer perimeter. Leaning against the walls are vaults supported by elegant columns and arches of a mature Renaissance style from the middle of the 16th century. Next to the cloister there is a large cistern with a well brought from the Rector's Palace. The Cloister of St. Francis can boast exceptionally fine acoustics.

CRKVA SV. KRŠEVANA (SV. GRISOGONA)/ST. GRISOGONUS'S CHURCH

Crkva i zvonik do nje jedini su sačuvani dio nekad prostrane benediktinske opatije, začete još u ranome srednjem vijeku. Sama bazilika romanička je građevina podignuta u istom vremenu i u istim umjetničkim oblicima kao i katedrala. Godine 1175. posvetio ju je prvi zadarski nadbiskup Lampridije, onaj isti prelat koji je bio domaćin papi Aleksandru III. Dvije skladne kolonade dijele crkvu u tri broda. Nad bočnima su niske galerije s jednostavnim otvorima. U

dnu bazilike tri su polukružne apside. Pred njima je podignuti prezbiterij posred kojeg je vrijedan barokni oltar s kipovima zadarskih zaštitnika. U zabatu crkve, iznad glavne apside te u oblini lijeve bočne apside i na zidu do nje, ostaci su romaničkih fresaka. Nasred pročelja nalazi se glavni portal s polukružnom lunetom i trokutastim zabatom nad njom. Pod zabatom su se nalazili stupići s bazicama i kapitelima. U vrhu pročelja također nedostaju stupići koji su podržavali završne slijepe arkadice na zabatu crkve. Pod njim je sačuvana galerija koju tvori niz od osam oblikih niša i jedna monofora među njima. Plohu bočnog zida raščlanjuje dugi niz slijepih lukova oslonjenih na zavijene pilastre. Posebno vrijedan element arhitekture tvori vanjska galerija na glavnoj apsidi. U cjelini, bazilika zajedno sa zadarskom katedralom predstavlja krunski primjer romaničke umjetnosti u graditeljskom nasljeđu Dalmacije te visoku duhovnu razinu Zadra u 12. stoljeću. Za našu nacionalnu povijest i općekulturno naslijeđe Hrvatske posebno valja spomenuti vrijednu instituciju iz ove opatije skriptorij u kojem su napisane mnoge važne isprave i pisane umjetnine među kojima i one s muzičkim zapisima: gradual iz 1. stoljeća, antifonar iz 14., obrednik iz 15. stoljeća, misal opata Veniera, te zasigurno veliki dio srodnog štiva iz ostalih zadarskih crkava i samostana, posebno katedrale i Samostana sv. Marije.

The church and the bell tower are the only preserved parts of the formerly large Benedictine abbey whose foundations were laid in the early Middle Ages. The basilica itself is a Romanesque building erected in the same period and with the same artistic forms as the cathedral. It was consecrated by the first archbishop of Zadar, Lampridije, in 1175. The basilica and the cathedral, taken as a whole, represent a crown example of Romanesque art in the architectural heritage of Dalmatia. Many important documents and written works of art were recorded in the course materials bookshop of this abbey, including, among others, the works of art containing notated music writings, a gradual from the 1st century, an antiphonal from the 14th century, a book of rites from the 15th century, the missal of the abbot Venier, etc...

ARHEOLOŠKI MUZEJ/THE MUSEUM OF ARCHAEOLOGY

Zgrada Arheološkog muzeja u Zadru suvremena je građevina podignuta na mjestu bloka stambenih kuća razorenih u Drugom svjetskom ratu. Izgradnja je dovršena 1972. godine. Arhitektura volumena odlikuje se dobrim proporcijama te heterogenim oblicima i materijalima u raščlanjivanju oplošja. Ipak, u novom ambijentu strogoga gradskog središta građevina se prepoznaje kao zgrada javne namjene. Djelo je uglednog hrvatskog arhitekta Mladena Kauzlarića. Neki eksponati u Muzeju svjedoče i o muzičkoj kulturi antike u Zadru, poput reljefa s prikazanim glazbalima, prizora plesa, kazališnih žetona.

The building of the Archaeological Museum, completed in 1972, is the work of Mladen Kauzlarić, a distinguished Croatian architect. Some exhibits in the Museum, such as the relief which depicts instruments, dance scenes, etc., testify to the ancient musical culture of Zadar.

TRG OPATICE ČIKE (PRED CRKVOM SV. MARIJE)/SISTER ČIKA'S SQUARE (IN FRONT OF ST. MARY'S CHURCH)

Trg s jedne strane omeđuje ploha nekadašnjeg parlatorija, dijela Samostana sv. Marije, te pročelje njezine crkve. U drugome planu uzdiže se vertikalna zvonika. Ostale plohe trga nestale su sa spomenutim razaranjima grada. Crkva sv. Marije prvotno bijaše ranoromanička bazilika iz 11. stoljeća, možda podignuta na matrici starijeg hrama. Samostan uz nju osnovala je Čika, zadarska plemkinja po kojoj trg nosi ime. Početkom 12. stoljeća uz crkvu su prigrađeni kapitularna dvorana i zvonik u zreom stilu romaničke umjetnosti. Zvonik je dar prvog hrvatsko-

ugarskog kralja Kolomana; kralja Ugarske, Dalmacije i Hrvatske, kao što je uklesano u natpisu podno korniža između prizemlja i prvog kata tornja. Ostali su katovi rekonstruirani u 15. stoljeću kad je zvonik bio u trošnom stanju ali se graditelj Nikola Bilšić obvezao izgraditi novi upravo onakav kakav je bio stari, kako to izričito stoji u ugovoru, te je tako za povijest ipak sačuvan prvotni oblik te vrijedne građevine. U 16. stoljeću crkva je produžena. U nutrini je stekla galerije, a vani, na oplošju skladan renesansni izgled pročelja i bočnog zida. Elegantni pilastri i korniži jednostavnim rasterom geometrijske pravilnosti stereometrijski ocrtavaju nutrinu građevine koja je brodovima podijeljena u bazilikalni prostor s galerijama. Trilobatna zabatna forma uokviruje pročelje posred kojeg se u osi glavne lađe nalazi portal s plitkim protironom te nad njim široka rozeta, okrugli prozor nasred pročelja. Iz samostanskoga arhiva potječu Čikin brevijar i Vekenegin brevijar. U potonjem se nalazi poznati uskrсни hvalospjev »Exsultet«, vrijedno glazbeno štivo 11. stoljeća. U samostanskom kartularu sačuvan je i dragocjeni »Sanctus«, transkribiran u 14. stoljeću te nedavno obrađen i praižveden upravo na Glazbenim večerima. Orgulje u Crkvi sv. Marije izradio je čini se naš poznati graditelj Petar Nakić. Konačno, valja spomenuti da redovnice, časne sestre benediktinke, u samostanu i danas njeguju koralno pjevanje.

The St. Mary's Church was originally an early Romanesque basilica from the 11th century, probably erected on the foundations of an older shrine. The monastery next to it was founded by Sister Čika, a nun and a noblewoman from Zadar, after whom the square was named. At the beginning of the 12th century, a capitular hall and a bell tower in the mature style of Roman art were added to the church. The bell tower was a gift from the first Croatian-Hungarian king, Koloman, the king of Hungary, Croatia and Dalmatia. Today's bell tower is the work of the builder Nikola Bilšić from the 15th century, and is an authentic copy of the original. Čika's and Vekenega's breviaries come from the monastery's archive of St. Mary's Church. The latter contains the well-known Easter canticle 'Exsultet', a valuable piece of music from the 11th century. The monastery's cartulary has also preserved a valuable 'Sanctus', transcribed in the 14th century, which has been revised only recently and premiered at the Music Evenings in Zadar. The church organ was most probably built by the renowned Croatian builder, Petar Nakić. The Benedictine nuns nurture chorale singing in the monastery even today.

STALNA IZLOŽBA CRKVENE UMJETNOSTI/THE PERMANENT EXHIBITION OF ECCLESIASTIC ART

U sjevernom i zapadnom krilu Samostana sv. Marije uređena je muzejska zbirka, poznato »Zlato i srebro Zadra« kako je svojevremeno zbirku nazvao književnik Miroslav Krleža. Službeno, to je »Stalna izložba crkvene umjetnosti«. Smještena je u prizemlju te na prvome i drugome katu krila. U prizemlju su kameni spomenici, na prvom katu smještene su zlatarske i slikarske umjetnine iz razdoblja romanike i gotike, a na drugom umjetnine iz razdoblja renesanse i baroka. Zbirku čuvaju časne sestre benediktinke.

The northern and western wing of St. Mary's Monastery houses the museum collection formerly called 'The Gold and Silver of Zadar' by the Croatian writer Miroslav Krleža. It is officially entitled 'The Permanent Exhibition of Ecclesiastic Art'. The collection is kept by the Benedictine nuns.

CRKVA SV. PETRA STAROG/CHURCH OF ST. PETER THE OLD

Crkva je ranokršćanski oratorij iz 5. ili 6. st. s prigradenom ranoromaničkom vanjskom kriptom iz 11. st. Oratorij je jednostavna pačetvorinasta građevina s polukružnom apsidom slobodno istaknutom u prostoru na začelnoj strani hrama. Na pročelnoj pak nalazio se Mali trg, po kojem

su Zadrani u srednjem vijeku znali bilježiti crkvu kao »S. Petrus de plateola«, (od Maloga trga). Kripta je dvobrodni prosvođeni prostor s kvadratnom apsidom u dnu svakoga broda. Na svodovima su sačuvani ostaci romaničkih fresaka.

The church is an early Christian oratory dating from the 5th or 6th century, to which the early Romanesque outer external crypt was added in the 11th century.

NARODNI TRG (TRG GOSPODE)/PUBLIC SQUARE (NOBLEMEN'S SQUARE)

Na mjestu Velikog trga, »Platea magna« kao što je zabilježeno u mnogim povijesnim izvorima, još su u ranom srednjem vijeku nastajali prostori komunalnih institucija grada. Potom je tu podignuta romanička gradska loža i Crkva sv. Petar Novi u kojoj se po običaju sastajalo gradsko vijeće. Za mletačke uprave razorile su je vlasti već u 15. stoljeću. Godine 1562. sagrađena je Vela Straža sa zvonikom gradske ure. Sučelice njoj na mjestu stare lože izgrađena je nova 1565. godine. Obje su građevine podignute u manirističkome stilu kasne renesanse i arhitekturi srodnoj radionici poznatog mletačkog arhitekta Maichelea Sanmichelia. Karakterizira ih pravilno zide rustične obrade i krupnih kamenih blokova. Pilastri dijele pročelje u tri polja s visokim lučno nadvijenim otvorima te snažni vijenac klasične profilacije. U nutrini Lože na povišenom je podestu prostrani sudački stol iz 1600. godine. Baroknu palaču Pedrini, koja je u 19. stoljeću funkcionirala kao općinska kuća, razorile su fašističke vlasti za talijanske uprave u Zadru i 1935. godine podigle sadašnju zgradu gradskog poglavarstva. Na suprotnoj strani Trga, na katu su bile društvene prostorije građana gornje klase, »Casino dei Nobili zaratini«, mjesto za ugodnu dokolicu uz igre i razgovore, književnost i glazbu. U prizemlju je bio ugledni restoran »Caffe dei specchi« sa štekatom (terasom sa stolovima) izvučenim gotovo do polovice Trga.

On the site of the Large Square, platea magna, the foundations of municipal institutions were laid in the early Middle Ages. Afterwards, the Municipal Loggia and the Church of St Peter the New were erected here. They were destroyed by the authorities during the Venetian reign in the 15th century. The 16th century saw the building of Vela Straža with the city clock tower, while a new Loggia was erected on the site of the old one. The Pedrini Baroque Palace was destroyed by the fascist authorities during the Italian rule, and today's city hall building was erected in 1935.

CRKVA SV. MIHOVILA/ST. MICHAEL'S CHURCH

Na mjestu koje Zadrani već odavno zovu »Četiri kantuna«, nastala je potkraj 14. stoljeća gotička Crkva sv. Mihovila. Izgrađena je kao jednostavna redovnička crkva dvoranskog tipa, a po projektima najstarijega imenom zabilježenog arhitekta u Hrvatskoj, Andrije Desina. Građevinu je podigao graditelj i kipar Pavao iz Sulmone. Skulpture na portalu, lik sv. Mihovila sa sv. Stošijom i sv. Krševanom te ostalim svetačkim likovima, njegovo su djelo. Crkva je dvoranska građevina s pravokutnom apsidom na začelnoj strani. Apsida je natkrivena križnorebrastim svodom. Uz pročelje je prigradeno pjevalište s najstarijim orguljama u Zadru koje su zbog vrijednosti izvornih registara često uključene u programe Glazbenih večeri. Čini se da ih je izgradio Petar Nakić. Nedavno su restaurirane. Uz crkvu djeluje samostan franjevac trećoredaca koji čuvaju vrijednu biblioteku i riznicu.

Towards the end of the 14th century, the Gothic Church of St. Michael was built on the site which had long been named the »Four Corners« by the Zadar inhabitants. It was built after the design of Andrija Desin, the oldest recorded architect in Croatia, as a simple monastic church of the Hallenkirche type, and was

constructed by the builder and sculptor Paul from Sulmona. The oldest organ in Zadar has been preserved in the church, and it is often heard in the programmes of the Musical Evenings due to its valuable authentic registers. They were probably built by Petar Nakić. Next to the church there is a monastery of the Franciscan Tertiaries who take care of the valuable library.

DVORIŠTE KNEŽEVE PALAČE/THE COURTYARD OF THE RECTOR'S PALACE

Kneževu palaču u Zadru bilježe povijesni izvori već u 13. stoljeću. Zidne strukture pokazuju romaničke i gotičke slojeve njezine cjeline u srednjem vijeku. U 16. stoljeću palača je prvi put opsežno preuređena, a u 19. još jednom, tada po nacrtima klasicističkog arhitekta Frane Zavora. Palača je teško oštećena u četničkim razaranjima 1991. godine, potom je dugo čuvana u skelama, a sada su u toku zahvati radi njezine obnove koja će zacijelo potrajati više godina. Cjelinu Kneževe palače tvore četiri krila i među njima prostrano unutrašnje dvorište s cisternom u sredini te pilonima i trijemovima uokolo. Elegantno kameno stubište vodi na kat s vijećnicom i ostalim dvoranama. Monumentalni ulaz na pročelju ima maniristički izgled, a klasične elemente nose i skladni balkoni na katu. Iza palače je vrt. S istočne strane podignuta je u 17. stoljeću prostrana Providurova palača s krilima i dvorištima koja je u 19. stoljeću s Kneževom palačom sjedinjena u zajedničko Namjesništvo, sjedište zemaljske vlade za Dalmaciju u sklopu Austro-Ugarske monarhije.

The Rector's Palace was recorded in historic sources as early as the 13th century. The wall structure reveals Romanesque and Gothic layers from the Middle Ages. It was completely restored in the 16th century and later in the 19th century, according to the designs of the classicist architect, Frano Zavora. The palace was badly damaged in the ravages of war carried out by Chetniks in 1991. In the 19th century, the Duke's Palace was joined to the Providur's Palace (17th century), the two together forming a joint Viceregency, the government headquarters for Dalmatia within the Austrian-Hungarian Monarchy.

JUŽNA DVORANA NA KATU KNEŽEVE PALAČE/THE SOUTHERN HALL ON THE UPPER FLOOR OF THE RECTOR'S PALACE

U južnoj dvorani na katu Kneževe palače održan je 1981. godine simpozij o staroj glazbi, organiziran u sklopu tadašnjega festivala. Dvorana ima na stropu štukature iz 19. stoljeća koje u središnjem polju, uokolo lusteru, prikazuju muzičke instrumente – violinu, siringu, triangel, bubanj, trublju, činele, liru, rog, obou, tamburin, lutnju, flautu i šalmaj, što svjedoči o funkciji dvorane u sklopu Namjesništva.

The symposium on early music within the Festival at that time was held on the upper floor of the Duke's Palace in 1981. The hall's ceiling has a number of stucco works from the 19th century which depict in the central field numerous musical instruments.

CRKVA SV. ŠIME/ST. SIMON'S CHURCH

Kult sv. Šime štovao se u Zadru u Crkvi sv. Marije Velike. Ova crkva razorena je u 16. stoljeću pa je kult prenesen u ranokršćansku Baziliku sv. Stjepana koja je od 1632. godine pod njegovim titularom. Tu se čuva mumija za koju vjernici drže da je tijelo sv. Šime. Pohranjeno je u srebrnom i pozlaćenom relikvijaru, na daleko poznatoj raki sv. Šime, djelu zadarskoga zlatara Frane iz Milana i daru hrvatsko-ugarske kraljice Elizabete Kotromanić, žene kralja Ludovika

Anžvinca. Crkvu dijele dvije kolonade u tri broda. Na južnom zidu su rekonstruirane ranokršćanske bifore, na sjevernom su sačuvane gotičke monofore, na pročelju su renesansni portali, u nutrini je barokno svetište, a u dnu bočnih brodova klasicističke kapele. Crkva je stilski raznorodna građevina ali u osnovi volumenom prepoznatljiva kao hram iz ranog kršćanskog razdoblja (5. st.). Ujedno ona je jedina bazilika tog vremena koja još uvijek opstoji u prostoru i prvotnim funkcijama u nekom od gradova Dalmacije. U koru iz 17. stoljeća, iza Škrinje sv. Šime bile su jedne orgulje, a na pjevalištu iz 18. druge. Te su doduše preuređene u 19. stoljeću, ali su nedavno nerazumno preseljene iz bazilike i zamijenjene instrumentom bez povijesne vrijednosti i autentične veze sa Zadrom i ambijentom Crkve sv. Šime. To su suvremene orgulje bogatih registara, preuzete iz Dominikanske crkve u Dubrovniku.

The cult of St. Simon was venerated in Zadar in the Church of St. Mary the Great. This church was destroyed in the 16th century, and the cult was transferred to the early Christian basilica of St. Stephen's which was named after him from 1632. A mummified body has been preserved there, which believers consider to be the body of St. Simon. It is stored in a silver and gold-plated reliquary, the well-known tomb of St. Simon, the work of the goldsmith Frano from Milan which was a gift from the Croatian-Hungarian queen, Elizabeta Kotromanić, the wife of King Ludovik Angevins. The church is stylistically heterogeneous, but can be recognised by its volume as a shrine from the early Christian period (5th century). It is also the only basilica from that period in Dalmatia which still exists and performs its original functions. There were two organs in the church, from the 17th and 18th centuries. The latter was restored in the 19th century, but was recently replaced by a modern instrument.

DVORIŠTE PALAČE GRISOGONO/THE COURTYARD OF GRISOGONO'S PALACE

Obitelj Grisogono jedna je od starijih iz prošlosti Zadra. Bila je podijeljena u više loza. Iz jedne od njih potječe Federico Grisogono, renesansni znanstvenik koji se bavio i studijama muzike. Palača Grisogono jedna je od onih ljupkih stambenih kuća u Zadru koje u svojoj prostornoj strukturi kao posebno vrijedan elemenat imaju unutrašnje dvorište sa cisternom i zdencom, trijemovima i galerijama, stubištem koje vodi na »piano nobile« gdje se nalazi salon. Na pročelju su prozori i balkoni u dekorativnome stilu mletačke cvjetne gotike. Kuća u cjelini odaje renesansnu kulturu stanovanja u kojem su ukućani njegovali i muziku, o čemu svjedoče arhivski podaci o glazbalima u privatnom vlasništvu zadarskih srednjovjekovnih obitelji.

The Grisogono family is one of the oldest in the history of Zadar. Federico Grisogono, the Renaissance scholar who was also involved in music, descended from one branch of the family. The house as a whole reveals the Renaissance life culture, where special emphasis was placed on music playing. Archival information on the instruments owned by medieval families from Zadar are a testimony to this.

DVORIŠTE PALAČE VELIKOG KAPETANA/THE COURTYARD OF THE GRAND CAPTAIN'S PALACE

Palača Velikog kapetana nosi ime po vojnom upravitelju mletačkih vlasti u Zadru. Prostorna struktura zgrade znatno je izmijenjena u 19. stoljeću. U njezinoj nutrini ostalo je sačuvano tek dvorište, znatno rekonstruirano prije i poslije Drugog svjetskog rata. Posred njega je cisterna sa zdencom, a uokolo su trijemovi sa stupovima, bazama i kapitelima koji odaju stil renesansne umjetnosti 16. stoljeća.

This Palace is named after the military administrator of the Venetian authorities in Zadar. The spatial structure of the building was considerably changed in the 19th century, but the courtyard was preserved as

it was. It was later reconstructed both before and after the Second World War. The cistern with the well, and the porches with columns, bases and capitals reveal the Renaissance style of the 16th century.

TRG PET BUNARA/THE FIVE WELLS SQUARE

Trg se nalazi u prostoru između srednjovjekovnog gradskog zida s kruništem i renesansnoga bastiona na kojem je Gradski park. Tu je u srednjemu vijeku prolazio obrambeni prokop, »fovea« (tal. fossa), kanal u čijem je dijelu u 16. stoljeću izgrađena velika gradska cisterna s pet zdenaca po kojima trg nosi ime. Imaju osmerostraničnu formu, u izvornom obliku sa stubom podno vijenca. Visoka kula prislonjena uz zid s kruništem jedina je od desetak sličnih koje su bile raspoređene po obodu srednjovjekovnog grada. Po obližnjoj palači nosi ime Kapetanova kula. Na njoj je istaknut grb gradskog kneza B. Tiepola s kraja 13. stoljeća. U njoj je danas izložbeni prostor a navrh kule vidikovac s kojeg se pruža atraktivan pogled na panoramu grada.

The Square is located on a site between the mediæval city wall with a cornice and the Renaissance bastion where the city park is situated. In the Middle Ages there was a defence ditch, a fovea (tal fossa) there. In the 16th century, in part of it, the large city cistern was built with five wells, after which the square was named. The high tower leaning against the wall with the cornice is the only one left from ten similar towers located on the margins of the mediæval city. The Captain's Tower is named after the nearby Palace. Today, the Tower houses the exhibition premises and a bekvedere providing an attractive view over the city.

GRADSKI PARK (PERIVOJ KRALJICE JELENE)/THE CITY PARK (THE GARDENS OF THE QUEEN HELENA)

Park je nastao na bastionu renesansnih utvrda. Uređen je 1829. godine zaslugom baruna F. L. Weldena, austrijskog vojnog upravitelja u Zadru. Perivoju se prilazi s Trga pet bunara preko širokoga stubišta koje se grana na dvije rampe iza kojih slijede staze i vrtovi. Posred parka je umjetni brežuljak do kojega vode spirale uskih staza. To je prvi javni perivoj u Hrvatskoj.

The park was built on the bastion of the Renaissance fortifications. It was renovated in 1829 thanks to the efforts of Baron F. L. Welden, an Austrian military administrator in Zadar. It is the first public garden in Croatia.

VELIKA DVORANA FILOZOFSKOG FAKULTETA/THE FACULTY OF PHILOSOPHY LARGE HALL

Zaslugom posebne Zaklade podignut je godine 1905. Licej sv. Dimitrija kao prostrani školski kompleks sa zgradama za učenje i boravljenje te s kapelom i parkom za djevojke iz uglednih obitelji Zadra i drugih gradova Dalmacije. Zgrade za boravljenje minirala je njemačka vojska pri povlačenju iz Zadra 1944. godine. Tu je znatno kasnije podignut Dom hrvatske mladeži. Unutar njega je prezentirana Citadela, gradska utvrda iz 15. stoljeća. Kapela i park još uvijek su posve zapušteni. Zgrade za učenje, također minirane na kraju rata, popravljene su i godine 1956. namijenjene Filozofskom fakultetu u Zadru. Prilazi im se s Nove rive preko malog perivoja sa stubištem između veće i manje zgrade. U većoj zgradi na drugom katu nalazi se prostrana Svečana dvorana koja se u izvornom obliku visinom protezala i kroz treći kat a zbog dekorativne opreme i akustike u njoj su se priređivale svečanosti Liceja. Takvu funkciju ima i

danas u životu Fakulteta, povremeno i grada kao mjesto javnih društvenih i kulturnih manifestacija.

The St. Dimitrius's Boarding School, an extensive school complex where girls from distinguished families from Zadar and other Dalmatian cities could study and stay, was erected in 1905. The boarding houses were mined by the German army during their withdrawal from Zadar in 1944. The Croatian Youth Centre was built there much later, and the city fortress, the so-called Citadela, from the 15th century, was preserved there. The school buildings, also mined, were restored and became part of the Faculty of Philosophy from 1956. The larger building houses the Festival Hall which serves, as in the time of the Boarding School, as an ideal venue for various festivities and cultural events.

MALA DVORANA HRVATSKE KAZALIŠNE KUĆE/THE SMALL STAGE OF THE CROATIAN THEATRE HOUSE

Kazališna kuća u Zadru, na mjestu starog kazališta, obnovljena je šezdesetih godina prošlog stoljeća. Osim dvorane sa scenom kazalište ima i predvorje koje, premda tehnički slabo opremljeno, često služi kao mala dvorana za kulturne, posebno muzičke priredbe. Tu je 1999. godine održan simpozij Glazbenih večeri, posvećen don Marijanu Grgiću i njegovu doprinosu proučavanju srednjovjekovne muzičke baštine u Zadru.

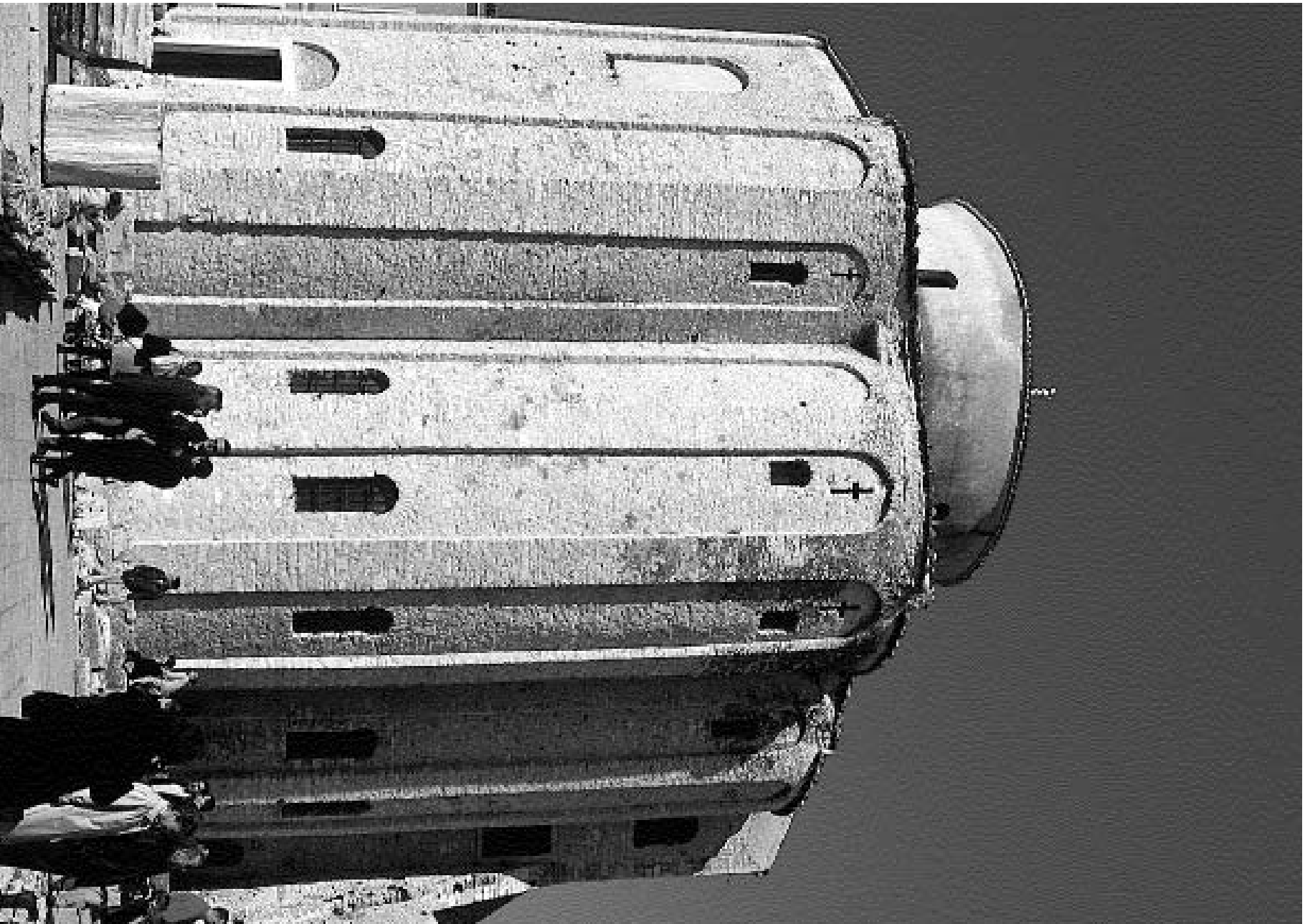
The theatre house in Zadar, erected on the site of the old theatre, was restored in the 1860s. Various cultural events are often organised in its entrance hall. The symposium of the Music Evenings dedicated to Marijan Grgić, who deserves great credit for researching the medieval musical heritage of Zadar, was held in this venue in 1999.

Forum

Glazbene večeri u sv. Donatu/The Music Evenings in St. Donat's **40**godinalyears

Glazbene večeri u sv. Donatu/The Music Evenings in St. Donat's **40**godinalyears

Klaustar sv. Frane|St Francis's Cloister

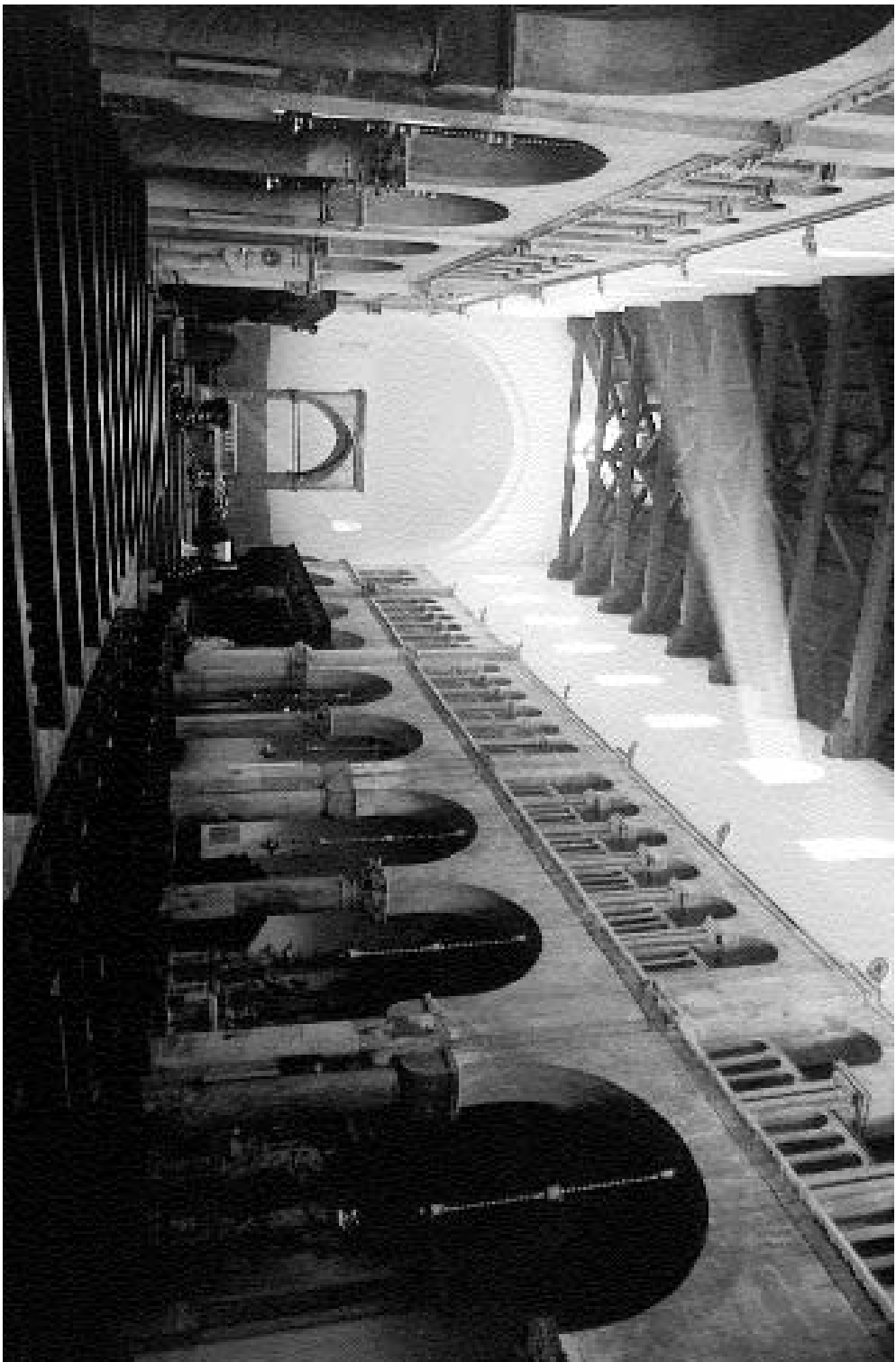
Crkva sv. Donata|St. Donat's Church

Glasbene večeri u sv. Donatu|The Music Evenings in St. Donat's **40** *godinalyears*

Crkva sv. Kriševana/St. Grisogonus's Church

Glazbene večeri u sv. Donatu/The Music Evenings in St. Donat's **40** *godinalyears*

Katedrala sv. Šušterjevo/St. Anastasia's Cathedral

Glazbene večeri u sv. Donatu/The Music Evenings in St. Donat's **40**godinalyears

*Katedrala
sv. Štošje!
St Anastasia's
Cathedral*

Glazbene večeri u sv. Donatu/The Music Evenings in St. Donat's **40**godinalyears